

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra bohemistiky

**SÉMANTIKA ŠUMAVSKÉ KRAJINY
U KARLA KLOSTERMANNA**

Semantics of Šumava landscape in the texts
of Karel Klostermann

bakalářská diplomová práce

Berenika Klestilová

Obor: Česká filologie

Vedoucí práce: Mgr. Petr Komenda, Ph.D.

Olomouc 2012

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou bakalářskou práci vypracovala samostatně a uvedla jsem všechny použité zdroje a literaturu.

V Olomouci dne 17. května 2012

Berenika Klestilová

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat vedoucímu mé bakalářské diplomové práce, Mgr. Petru Komendovi, Ph.D., za odborné vedení, poskytnuté rady a čas, který mi věnoval.

Obsah

Úvod	5
Předmět a cíl práce	6
I. Tematické vymezení Klostermannových próz:	
Hrdina mezi sociálním konfliktem a nelítostnou přírodou	8
II. Karel Klostermann v kontextu české literatury konce 19. století	12
III. Klostermann v diskusích literárních vědců	16
IV. Krajina – konatel	18
V. Realismus	24
V.I. Krajina – prostředí	24
V.II. Realistický popis krajiny	27
V.III. Chování postav jako sociální jev utvořený na základě krajinných podmínek – typizace postav	28
V.IV. Realistická krajina umocněná impresionismem.....	29
V.V. Klostermannovi vypravěči krajiny a dojmů	31
V.VI. Topologie lidských obydlí a staveb v krajině	33
VI. Naturalismus	37
VI.I. Náznaky naturalismu v krajině	37
VI.II. Postavy koncipované na opozici silný - slabý ve vztahu ke krajině	39
VII. Romantismus	42
VII.I. Atributy krajiny odkazující k romantismu	42
VII.II. Vztah krajiny a postav v rámci romantických tendencí	47
VIII. Závěr	54
IX. Anotace	57
X. Seznam studijní literatury	58

Úvod

„Jsem synem svých domovských lesů; miluji jejich drsnou přírodu... a to celou silou své duše.“

(Karel Klostermann)

Klostermann si zamiloval Šumavu již ve svém dětství. Její podoba i atmosféra se mu vrývaly do podvědomí nejen skrze jeho vlastní zážitky z období, kdy na Šumavě pobýval (většinou o prázdninách), ale také díky tetě, která byla hlubokou studnicí tamních lidových pověr a pověstí. Její projev byl sice trochu kostrbatý: „Mluvilat' svým rodným šumavským nářečím – spisovně němčině vůbec nerozuměla, spíše česky se domluvila [...]“¹ Byla to ale ona, kdo malého chlapce uvedl do Šumavy skrze hrůzostrašné, fantastické příběhy: „[...] valného poučení jsme z jejího vypravování nebraly (děti), tím více však hrůzy.“² Předmětem jejích zkazek byly: divoká honba za březnových a listopadových nocí, při níž „dva psi příšerně štěkali a vyli, jeden hrubě, druhý pronikavě, že tuk stydl člověku v kostech,“³ vyprávěla o bludičkách, o skotoplaších, drobných to mužíčcích, kteří pronikavým zabzučením poplašili pasoucí se skot, nebo o hadím králi, který strašil lidi na Spálené hoře.

Veškeré své nabyté znalosti o šumavské přírodě a o lidech, které z velké části znal osobně (pojily ho s nimi příbuzenské vztahy, nebo se s nimi setkal při svých vycházkách), chtěl předat i čtenářům. Právě proto, že jak s prostředím, tak i s lidmi v něm žijícími byl tak dobře obeznámen a měl k nim vytvořená mnohdy silná citová pouta, vznikaly příběhy, jež pokrývaly široké spektrum námětů, témat.

Spisovateli vznikalo pod rukama dílo bohatě odstíněné, které pojímalo ztvárňovanou skutečnost tak komplexně, že se v něm zrcadlily události všedního života v lesních samotách, někdy veselé i úsměvné, jindy zase ne nepodobné úšklebku osudu, tragiky života. Klostermann ve svých prózách vytvořil působivou mozaiku šumavské přírody a údělu jejích obyvatel.

---

¹ Klostermann, K.: *Vzpomínky na Šumavu*. Hrad Strakonice, Strakonice 2006, s. 45.

² Tamtéž, s. 45.

³ Tamtéž.

Předmět a cíl práce

Předmětem našeho zkoumání je krajina šumavského prostoru u Klostermanna jako svébytného celku. Studijním materiálem budou vybrané prózy s šumavskou tematikou. Při jejich analýze se budeme opírat o teoretické vymezení základních literárních směrů druhé poloviny 19. století (realismus, naturalismus, novoromantismus), u nichž předpokládáme, že měly vliv na Klostermannovo tvůrčí úsilí. Samozřejmě nevyklučujeme další možné inspirační a motivační zdroje autora, ale pro vytvoření teoretické základny a vymezení potřebných rozlišovacích parametrů pokládáme tyto tři hlavní proudy za dostačující.

Při dokládání a rozvíjení našich tezí budeme vycházet z názorů a koncepcí literárních teoretiků, a to především Lubomíra Doležela v dílech *Narativní způsoby v české literatuře* (Český spisovatel, 1993) a *Studie z české literatury a poetiky* (Torst, 2008), Shlomith Rimmon-Kenanové *Poetika vyprávění* (Host, 2001), a Daniely Hodrové *Poetika míst* (H&H, 1997). Orientaci v literárním a uměleckém životě konce 19. století budeme získávat hlavně z prací předních českých literárních historiků, jakými jsou Aleš Haman, *Česká literatura 19. století a evropský kontext* (Západočeská univerzita v Plzni, 1999), Jaroslava Janáčková, *Stoletou alejí* (Československý spisovatel, 1985) a *Román mezi modernami* (Československý spisovatel, 1988), nebo Radko Pytlík, *Na přelomu století* (Československý spisovatel, 1988).

Strukturně práci rozdělíme do tří hlavních tematických celků, v jejichž rámci se budeme snažit topos krajiny u Klostermanna vidět a hodnotit. Na závěr bychom z takto analyticky zaměřených částí měli být schopni vyvodit syntetizující pohled na předmět našeho zkoumání.

Budeme přitom vycházet z faktu, že o zařazení Klostermanna jako spisovatele v kontextu čínorodé literární atmosféry přelomu 19. a 20. století se stále vedou živé diskuse – jak o tom svědčí například sborníky *V ráji realistickém* (2008) nebo *Karel Klostermann – spisovatel Šumavy* (1998) věnované tomuto šumavskému básníkovi. Z příspěvků nejen v těchto sbornících, ale i z článků v různých periodících, vychází najevo, jak rozporuplný pohled na Klostermannovu tvorbu může být a jak relativní je jeho všeobecně přijímané přiřazení k regionálním kritickým realistům uváděné v učebnicích literatury. Ozývají se hlasy, které v Klostermannových dílech spatřují

i prvky odkazující k jiným literárním směrům a tendencím, jako například k romantismu, naturalismu, impresionismu, dekadenci a jiným.

S přihlédnutím k nejasnému spisovatelovu zařazení a k možnostem různých interpretací, které Klostermannovy prózy nabízejí, se zaměříme na aspekt upřesnění funkčního využití sémantiky šumavské krajiny ve spisovatelově tvorbě. A s vědomím, jak silně emocionálně byl Klostermann spjat s Šumavou (k čemuž se sám hrdě hlásil a často se z této lásky vyznával, viz motto v úvodu), budeme sledovat i to, jaký kód si pro tuto citovou vazbu při jejím vtělení do svých děl zvolil.

I. Tematické vymezení Klostermannových próz:

Hrdina mezi sociálním konfliktem a nelítostnou přírodou

Objevování sémantiky krajiny u Klostermanna jsme omezili pouze na oblast Šumavy. Proto také čerpáme primární literaturu z autorových románů a povídek* tematizujících a ztvárňujících šumavskou krajinu. V této kapitole je naším cílem podat nastiňující fabulační charakteristiku jednotlivých děl z hlediska jejich tematického vymezení.

Román *V ráji šumavském* (1893) se zaměřuje na popis problematiky sociálního úpadku obyvatel šumavských lesů stížených kůrovcovou kalamitou. Lidé si těžbou dřeva ze zdevastovaných lesů přicházeli na slušný výnos. Rychlé zbohatnutí se promítlo i do jejich způsobu života – bezhlavé utrácení, pokles mravů. Symbolicky to autor vyjádřil v konfliktech postav Rankelského Seppa, představitele staré generace zachovávající mravy a tradice, a sedláka Podhamerského s jeho rodinou, kteří zastupovali mladší generaci toužící po bohatství a schopné zřít se úcty ke zvykům i mravům svých předků. Vyobrazené mezigenerační střety jsou doplňovány popisem zničených lesů, jejichž zkáza byla příčinou zbohatnutí chudých lidí, ale vzápětí i původcem jejich morálního rozkladu a sociálního propadu. Román tematizuje sociální konflikt, jenž je podmíněn devastací lesní krajiny.

Ze světa lesních samot (1894) je román, v němž spisovatel podává strhující líčení divoké šumavské přírody přímo v jejím srdci, na odlehlých, od civilizace přírodní hradbou hor a hustých lesů oddělených místech. Hlavními postavami dramatických příběhů rozehraných převážně působením nespoutaných přírodních živlů jsou revírník Kořán se svým příručím Karlem Svijanským a hajným Vavruchou. O milostnou tematiku román doplňují postavy Zdeničky, revírníkovy manželky, a Svijanského milé Katy, dcery hajného. Krajiny lesních samot se stávají dějištěm různých konfliktních situací, jichž jsou svědky nebo i přímo původci. Jak již sám název románu napovídá, stěžejní postavení je přiřknuto šumavské přírodě. Ta je dominantním tématem této prózy, která obsahuje vyobrazení pusté krajiny za všech ročních období i za různých změn proměnlivého počasí.

---

* Výtět děl s šumavskou tematikou nemusí být celistvý v rámci veškeré autorovy tvorby, nicméně náš výběr považujeme za dostatečně reprezentativní a postačující vzhledem k našemu cíli.

V románu *Skláři* (1893 – první vydání časopisecky pod názvem *Majitel hutí*, knižně 1896) je Klostermannova pozornost stejně jako *V ráji šumavském* soustředěna na řešení sociálních otázek, tentokrát z prostředí šumavských hutí. Příběhem se táhnou životní osudy dvou rodin – Haslingerů a Chablé. Haslingerovi jsou rodem z obyčejného šumavského lidu sklářů, kteří se dokázali prosadit vlastní přičinlivostí, pracovitostí. Rodina pana Chablé má francouzský šlechtický původ a zastupuje jednak místní honoraci, jednak jsou symbolem vzmáhajících se průmyslníků. Románem se prolíná motiv sociálních poměrů sklářů a jejich snahy se prosadit na trhu a udržet se a také téma nešťastné lásky Lucilky, dcery pana Chablé, která plná ideálů a zvyklá na zámecké prostředí ze svého domova, nedokáže přijmout život po boku sklářského zbohatlíka Arnošta Jahody, jenž pochází z diametrálně odlišného sociálního zázemí než ona. V románu dochází k tematizaci rozvoje sklářského průmyslu na Šumavě, jeho výchozích podmínek, vzkvétání i pozvolně hrozícímu úpadku.

Dále jsme čerpali ze sbírek kratších povídkových útvarů. Spisovatel v nich ztvárnil celou řadu charakteristických postaviček svérázného šumavského lidu v příbězích o jejich každodenním životě a vyobrazil tvář šumavského regionu v jeho nejnepatrnějších detailech. Sbíрка próz *V srdci šumavských hvozdů* (1896) obsahuje jedenáct povídek, v nichž Klostermann objevuje osobitost Šumavy a jejích obyvatel. Hrdinou povídky *Nová křídlovka* je psychicky i fyzicky poznamenaný Hanes-Franz, zkráceně Franta, který bývá terčem posměchu svých vrstevníků. Při pokusu o námluvy krásné Tekly ztroskotává, neboť kvůli své mentální anomálii není schopen obstát nejen ve fyzickém, ale i intelektuálním souboji s konkurenčními nápadníky. Podobně nešťastný osud čekal i na duchu slabší Anežku, hlavní protagonistku povídky *Červené srdce*. Anežka se zamilovala do Adama, kolomazníka. Při pokusu o získání jeho lásky byla neúspěšná, zradil ji její omezeně rozvinutý rozum, když uvěřila našeptávači krejčímu Krahulíkovi a upekla pro Adama koblihy s příměsí jedovatého otrušíku. Za pokus o otrávení byla odsouzena a uvězněna na sedm let. Zatímco v uvedených povídkách byl důraz kladený na sociální tematiku, v jiných povídkách zaujímá příroda a s ní spojené katastrofy doléhající na obyvatele samot stěžejní postavení. Děsná metelice byla příčinou, proč mladý doktor, který poprvé slavil Štědrý večer v panské pohostinné společnosti, musel strávit *Vánoce pod sněhem*, zapadlý a uvězněn v chalupě kterého dřevorubce, kterému i v nečase přispěchal napomoc. V povídce *Schovanec* vylíčil

autor osud mladého chlapce, Matýska, kterého do kruté zimní krajiny, v níž řádila rozpoutaná bouře, vyhnal jeho opatrovník, starý Hanes, v zaslepeném rozčilení nad ztrátou peněz, kterou přičítal právě Matýskovi. Chlapec sice v drsném zimním nečase nezemřel, ale bosé nohy mu omrzly a z něj se stal doživotní mrzák odkázaný jen na výrobu škatulek u soustruhu. Děsivý obraz chladné smrti v zaváté krajině přinesla povídka *Bílý samum* (1903). Dvacet šest dětí, které se vydaly ze školy domů, umrzlo zaváto nenadálou silnou metelící, které neměly šanci odolat. Osudová byla nelítostná příroda i pro starou Apolenu v povídce *Zmizela*. Apolena se za veliké nepohody, v níž mlhy zahalovaly zrádné rozbředlé mokřiny, vracela od rodiny nemocného dítěte, kterému se snažila svým babským uměním pomoci. Na zpáteční cestě zřejmě zapadla v některou z bažin. Se šťastnějšími konci se setkáváme v povídkách jako *Vánice, Odysea soudního sluhu* (1910) nebo *To byl špás!* Příroda v nich sice vystavuje člověka své nepříteli a rozpoutaným živlům, ale ten jim vzdoruje a nakonec vítězí jeho úsilí přežít. Povídky tematizují šumavskou přírodu a člověka s ní zápasícího. Ve *Vánici* zápolí o holý život starý Kůs, jenž se uchyluje do lesní boudy a až po několika dnech se dostává zcela vysílen domů. *Odysea soudního sluhu* čtenáři popisuje obraz putování sluhu Mastílka zimní krajinou v předvečer Štědrého dne i přímo o Vánocích. Jeho cílem je doručit obsílku k soudu Josefu Voldřichovi z obce Stachy. Jenomže pod Stachy spadá vícero vesnic a Josefů Voldřichovic je v každé z nich hned několik. Ubohý sluha, chtěje dostat svému poslání, neúprosně brázdí nepřívětivou zimní krajinou, až je málem odsouzen k smrti umrznutím, ale v tom je náhle zachráněn tím posledním s už správným Josefem Voldřichem, kterému tak předá obsílku a jeho putování je šťastně u konce. Do jedné ze stašských vesnic spadá i děj povídky *To byl špás!* Petr Kůs by málem byl rozdrčen svým povelcem, pod který se dostal nešťastnou náhodou při svážení dřeva z kopce, nebýt jeho věrné a skoro lidsky chytré a vnímavé kobyle Vrance, která poslušně plnila Kůsovy rozkazy. Dalším zdrojem povídek byly sbírky *Pošumavské rhapsodie* (1908) či *Svalený balvan a jiné povídky od Rehberka* (Dr. Radovan Röstock, 2008) nebo *Lístky ze šumavské epopeje* (Československý spisovatel, 1983).

Již jen z výčtu některých děl z Klostermannovy tvorby je patrné, že se autor pokoušel zachytit bohatost života na Šumavě. Přičemž pozornost věnoval jak tematice sociální, tak mnohdy ve větší míře přírodní. Ve spisovatelových prózách jsou velmi často zobrazeny konflikty mezi přírodou a člověkem. Tento

konflikt nezřídka přechází z rámce realistické dokumentárnosti až v naturalistické drama.

II. Karel Klostermann v kontextu české literatury konce 19. století

„Devadesátá léta minulého (myšleno 19.) století jsou považována za dobu vzniku a rozvoje nesčetných směrů a proudů, [...] naturalismus, impresionismus, symbolismus aj.“⁴ Literatura v tomto období tíhne ke značné subjektivizaci s příklonem k hlubšímu psychologickému pojetí postav a s čím dál větší naléhavostí se řeší i požadavek pravdivého ztvárňování skutečnosti. Souvisí s tím odklon od realistické popisnosti směrem k subjektivizaci. S obdobnými tendencemi se můžeme ostatně setkat i přímo v díle Karla Klostermanna.

Tradiční realismus již nesplňuje stávající nároky – formuje se proto realismus nový (označovaný též jako kritický), který obnáší i prvky symbolismu či impresionismu, jež pomáhají hlouběji ztvárňovat vnitřní konflikty postav či dojmy z přírodních scénérií.

Obzvláště využití impresionismu bylo do realistických popisů začleněno s akcentem, protože v něm spisovatelé viděli možnost zachytit skutečnost, jaká opravdu byla. V české próze tím došlo k posílení lyričnosti – líčení prchlivých okamžiků, jejichž ústředním vnímatelem byl právě subjekt. Například u Mrštíka se tak příroda a její líčení staly „nedílnou součástí psychologické charakteristiky postav.“⁵ I Klostermann se nechal impresionismem inspirovat při barvitějším líčení krajiny (viz kapitola *Realistická krajina umocněná impresionismem*).

Při utváření nových realistických kritérií se významně podílí v té době vliv Ruska (Gogol, Gončarov, Tolstoj, Dostojevskij). Že i Klostermann byl ovlivněn ruskou literaturou, svědčí jeho úvod k povídce *Šupák*: „Škoda, že Dostojevský neznal Vojtu Kudrnu, z kteréš zastrčené vesnice pošumavského Podlesí, týž Dostojevský, který ve svých 'Zápisích z mrtvého domu' pitval duševní život a povahu trestanců kteréš sibiřské káznice a poctivě zaznamenával všechny dobré stránky těchto vyvržených z lidské společnosti: byl by o něm dojistá řekl, že je hodný člověk.“⁶

Znalcem ruské realistické románové produkce a velikým zastáncem nového realismu a také naturalismu byl u nás Vilém Mrštík, který usiloval především „o prosazení realistické pravdivosti“ a vytvoření takové individuality v literárním

---

⁴Pytlík, R.: *Na přelomu století. Soubor statí o vývojovém rytmu literatury let devadesátých*. Československý spisovatel, Praha 1988, s. 14.

⁵Haman, A.: *Česká literatura 19. století*. Jihočeská univerzita, České Budějovice 2002, s. 221.

⁶Klostermann, K.: *Pošumavské rhapsodie*. Nakladatelství Kotalová Jaroslava, Sušice 2008, s. 43.

díle, která by dokázala zřetelně vystupovat nejen sama za sebe, ale také by absorbovala charakteristické jevy určitých sociálních skupin. Mrštík „vystupoval proti jakémukoliv idealizování života“⁷, ale zároveň se „dovolával práva tvůrčí osobnosti vyjadřovat se v jistých nadsázkách, tvořit typy, které mají dosah a výmluvnost symbolů, mít svůj styl odlišný od běžně užívané řeči.“⁸

Estetika (nového)realismu a s ní i základní rysy dostaly přesnějších kontur zásluhou mnoha osobností. Uvedli jsme již Viléma Mrštíka, dále můžeme zmínit i H. G. Schauera a především z našeho pohledu nejzajímavějšího O. Hostinského s jeho statí *O realismu uměleckém* (1890). Hostinský zde předkládá estetiku realismu jako metody, která nikdy nemůže vytvořit totožný obraz skutečnosti. Hostinský také neupíral spisovatelům právo na odklon od skutečnosti, neboť realismus podle něj nespočívá v zahlcujícím výčtu jednotlivostí opravdového světa. Ale přímo vybízel spisovatele k uměleckému ztvárnění reality, k umělecky vytvořenému fiktivnímu obrazu, který ve fantazii čtenáře bude evokovat skutečnost natolik přesvědčivě, že ho za skutečný pak bude i považovat.

V českém prostředí sílí také vliv Zolova naturalismu, jenž v devadesátých letech rozpoutal v periodicích vlnu polemik, které byly „pochopené a doporučované jako metody konkrétního zpodobování přítomnosti, napomáhající k nelichotivému a neidealizujícímu sebepoznání společnosti, která se ocitá ve slepých uličkách.“⁹ Vypořádávání se s vlivem francouzského naturalismu u nás zároveň napomohlo zaměřit pozornost na sám pojem realismus, přesněji vymezit rysy rodícího se nového realismu, s větší určitostí jej konkretizovat. Musíme ovšem dodat, že ani do dnešních dnů nejsou tyto dva pojmy (realismus, naturalismus) naprosto jasně definované a rozlišené.

Co se týče naturalismu v českém prostředí, je velmi nesnadné přesně jej charakterizovat a vymezit ho v určitých hranicích, neboť „naturalistickým programem se sice inspirovali mnozí, ale nikdo na něm nesetrval nadlouho a neprováděl jej důsledně.“¹⁰ Mnohdy byl naturalismus vnímán jako vyvrcholení realismu, čili ne jako samostatný proud; Janáčková sama používá u naturalismu

---

⁷ Janáčková, J.: *Román mezi modernami. Studie z historické poetiky*. Československý spisovatel, Praha 1988, s. 66.

⁸ Tamtéž, s. 67.

⁹ Tamtéž, s. 12–13.

¹⁰ Pytlík, R.: *Na přelomu století. Soubor statí o vývojovém rytmu literatury let devadesátých*. Československý spisovatel, Praha 1988, s. 17.

termín „realismus zolovského typu, realismus deterministický“¹¹ – jako kdyby naturalismus byl příměsí realismu.

Aleš Haman připouští, že při zařazování jednotlivých autorů k tomuto proudu panují značné nejasnosti. O tom, jak se v českém prostředí naturalismus projevoval, tak nejlépe vypovídají jednotlivé útržky naturalistických aspektů objevujících se v literární tvorbě různých autorů.

U J. K. Šlejhara se naturalismus uplatňuje „pesimistickým determinismem a celostním pojetím světa v jeho hmotné, živočišné i duchovní rovině.“¹² Setkáváme se u něj i s chorobnými výjevy životní surovosti. Mezilidské vztahy a také vztah člověka k přírodě znázorňují bezmocné utrpení.

V prózách K. M. Čapka-Choda se naturalismus projevuje příklonem k živelné pudovosti jakožto hlavní hnací síle, která podmiňuje lidské konání. Do literatury vnáší motiv mocného vlivu prostředí na člověka, jeho determinaci. Člověk se u Čapka-Choda stává předmětem „destrukce romantické blouznivosti i realistické iluzivnosti“¹³, ze kterých je vystřízlivěním uvržen do světa každodennosti.

Pokud nacházíme některé aspekty naturalismu v různé míře u různých autorů tehdejší doby, je pravděpodobné, že i u Klostermanna bude možné nalézt odkazy k tomuto směru a předvídatelné je to o to víc, že sám spisovatel se v povídce *Vyzrával na všechny* vyjádřil takto: „Stojíce na moderním stanovisku, že člověk není volný, že svůj osud si netvoří ani svou povahu ani nadání své, ba, že jest jaksi pokračováním svých předků, po nichž zdědil jak vlastnosti těla a ducha, tak i schopnost uhájiti se v boji o bytí, po případě nemožnost tohoto uhájení, čímž nadchází neodvratný, tragický jeho pád a konec.“¹⁴ Úspěšnost člověka v boji o život je předem rozhodnuta biologickou podmíněností a není možnost jejího zvrácení.

Koncem 19. století se znovu objevují tendence obratu k romantismu. Spisovatelé píšící v tomto duchu jsou označováni za novoromantiky. Vrací se sentimentální „romantická melancholie a nostalgie po tom, co dávno vyhaslo, po nenávratnosti individuálních osudů i epoch lidstva,“¹⁵ s tím souvisí i určitá

---

¹¹ Janáčková, J.: *Román mezi modernami. Studie z historické poetiky*. Československý spisovatel, Praha 1988, s. 85.

¹² Haman, A.: *Česká literatura 19. století a evropský kontext*. Vydala Západočeská univerzita v Plzni, Plzeň 1999, s. 156.

¹³ Haman, A.: *Česká literatura 19. století*. Jihočeská univerzita, České Budějovice 2002, s. 221.

¹⁴ Klostermann, K.: *Pošumavské rhapsodie*. Vydalo nakladatelství Jaroslava Kotalová, Sušice 2008, s. 211.

¹⁵ Hrbata, Z.: *Romantismus a Čechy: témata a symboly v literárních a kulturních souvislostech*. H & H, Jinočany 1999, s.11.

tendence vytváření mýtů. Vyobrazení krajiny opět nachází romantickou emblémovost a snahu zachytit její tichou krásu uchvacující člověka.

Je evidentní, že se Klostermann dostal do styku* s hlavními tendencemi (realismus s vlivem Dostojevského, naturalismus Zoly, dekadentní nálada přelomu století), které vládly tehdejší literární a umělecké scéně, nebo s nimi byl minimálně obeznámen. Otázkou zůstává, které z nich a jakou měrou se promítaly do jeho vlastní umělecké tvorby? Kterými se nechal jen okrajově inspirovat a které naopak učinil stěžejními? V následující kapitole nastíníme, jaké interpretační možnosti Klostermann jako spisovatel představuje pro mnohé literární vědce.

---

* Že Klostermann reflektoval živé umělecké dění kolem sebe, dokládá i citace z povídky *Stará teta*: „Dospělo se k povznášející jistotě, že vlastně celé lidstvo je choré, ale že choroba tato je nadmíru zajímavá, [...], že zločinci a šílenci jednají přesně dle zákonů přírodou samou daných; zodpovědným za své konání v pravdě nikdo není; [...] A po boku metafysického utopismu, okkultismu, impressionismu, satanismu, vedle ohromných zázračných individualit psychické prepotence, [...] vedle proroků krásy moderní, jež káže, aby se ti lidské tělo líbilo jen tenkrát, podobá-li se kostře pergamenem potažené, jejíž ideál je vyzáblý utopenec, plovoucí nznak mezi mrtvým leknínem, kráčí symbolismus čili umění, býti naprosto nesrozumitelným.“ Citováno z Klostermann, K.: *Hostinný dům – Bílý samum a jiné povídky*. Nakladatel Jos. R. Vilímek, Praha (rok vydání se nepodařilo dohledat), s. 350–351.

III. Klostermann v diskusích literárních vědců

Klostermann začal publikovat své fejetony v druhé polovině 80. let 19. století v pražském časopise *Politik* pod pseudonymem Faustin. Kladné čtenářské přijetí fejetonů jej podnítilo k tomu, aby jich v roce 1890 část vydal pod názvem *Böhmerwaldskizzen*. Následně Klostermanna oslovil redaktor *Osvěty*, Václav Vlček, s nabídkou, aby pro toto periodikum sepsal rozsáhlejší črty ze Šumavy.

Janáčková uvádí, že vzniklá spolupráce s *Osvětou* byla pro Klostermanna významná. Podle Janáčkové *Osvěta* vévodila národní orientace, která se stavěla do opozice vůči Zolovi a jeho naturalismu, proti němuž kladla novoromantismus. Klostermann se tak určitým způsobem vyprofiloval, a to do pozice konzervativce. Blížeji jej Janáčková přiřazuje k próze ruchovsko-lumírovské pod taktovkou novoromantismu, který je charakteristický tím, že zasazuje postavy do tak nepříznivého prostředí, které je nutí vynakládat veškeré úsilí k překonání někdy i nezdolatelných potíží. To odpovídá hrdinům s rysy heroismu (u Klostermanna se ale nabízí otázka, zda jeho postavy opravdu spadají do této kategorie heroických hrdinů, či nakolik se jim blíží). Spisovatele spojovalo podle Janáčkové „hledání duše venkova, zalíbení v obyčejném životě s neobyčejnými lidmi. Mezi hrdiny jejich příběhů patří hloubavci, snílkové, hledači ideálů, pravd a zázraků.“¹⁶ Inklinací k mýtu, jenž vytváří vzor chování a podává vysvětlení světového řádu, vytvářeli venkovští novoromantikové* pocit stability v soudobé nejisté společnosti. Můžeme se ptát, zda Klostermannovy prózy směřují k tendenci harmonizovat a usmiřovat soudobé společenské rozpory, nebo na ně naopak upozorňovat. S tím by souvisela jeho realistická orientace.

K realismu u Klostermanna se vyjadřuje například Viktor Viktora. Klostermann měl podle něj své specifické místo v kontextu českého kritického realismu. Dokázal se totiž na sociální poměry šumavských obyvatel a na ně samotné dívat jak kriticky, tak i umírněně. „Nepovažoval (Klostermann) se sice za pesimistu, ale řadu svých postav modeloval silným příděchem tragismu. Ten byl vyrovnáván

---

¹⁶ Janáčková, J.: „Klostermannovy začátky v kontextu české literatury.“ In: Nikl, I. (ed.): *Karel Klostermann – spisovatel Šumavy*. Okresní muzeum Klatovy, Klatovy 2000, s. 26.

* Pojem „venkovští novoromantici“ použila Janáčková v souvislosti s autory, kteří jsou tradičně zařazováni k uměleckému realismu s venkovskou tematikou. Mezi tyto autory řadila Antala Staška, Terézu Novákovou, Josefa Holečka.

dalším specifickým rysem – harmonizací.¹⁷ Tragismus spočívající v každodennosti harmonizoval prostřednictvím deziluze, tedy „lidského pochopení.“¹⁸ Tento dennodenní tragismus dokázal podle Viktory Klostermann vygradovat a vyostřit. V této souvislosti můžeme zmínit Hanu Voisine-Jechovou, která podotkla, že některé spisovatelovy postavy přesahují realistickou koncepci a ve své vyhrocenosti poukazují až k naturalismu – například postavu sedláka Podhamerského z románu *V ráji šumavském* v detailu jeho umírání přirovnává jeho apokalyptičností ke scénám Zolovým.

Naturalismus se podle Hamana v Klostermannových prózách vyskytuje v „konfliktu člověka s jeho slabostmi a živelné síly přírodních živlů.“¹⁹ Viktor Viktora ve studii *Mezi realitou a skepsí* uvádí, že se u Klostermanna objevují lidé jako biologicky podmíněné bytosti a tato živelnost je ještě více svazuje a přibližuje přírodním živlům.

Uvedli jsme několik hledisek, podle kterých je možné Klostermanna přiřadit k různým směrům. Z názorů jednotlivých literárních vědců je patrné, že Klostermanova tvorba skýtá velké množství nabízejících se interpretací.

---

¹⁷ Viktora, V.: „Mezi realitou a skepsí.“ In: Nikl, I. (ed.): *Karel Klostermann – spisovatel Šumavy*. Okresní muzeum Klatovy, Klatovy 2000, s. 65.

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ Haman, Aleš: *Česká literatura 19. století*. Jihočeská univerzita, České Budějovice 2002, s. 222.

IV. Krajina – konatel

Jelikož se v práci budeme zabývat sémantikou krajiny, považujeme za důležité již na samém počátku našeho zkoumání uvést fakt proměny Klostermannova pojetí krajiny vzhledem k syžetotvornosti. Krajina totiž neslouží jen jako lyrická kulisa, která by podbarvovala děj a zintenzivňovala či tlumila dojmy z četby. Naopak, poměrně často se právě příroda stává hybnou silou, spouštěčem dramatických událostí. Stává se významnou součástí fikčního světa a podílí se na jeho dynamice.

S poukazem na přenesení těžiště syžetotvorné funkce z pásma postav do pásma prostředí uvádíme Doležalovu teorii vztahující se sice k fikčnímu světu K. M. Čapka-Choda, ale podle našeho názoru také přesně vystihující i skutečnost, ke které dochází u Klostermanna: „P-události*, které vznikají působením nekonatelských sil, se stávají hlavním motivačním faktorem konání. Postavy modernistické fikce konají tím, že navazují styky, jak antagonistické, tak kooperativní, se silami nekonatelskými. Moderní narativ v tom, že umisťuje do popředí nekonatelské síly a že zdůrazňuje procesuální motivaci, radikálně omezuje sílu a rozsah lidského konání.“²⁰

Aktivní, syžetotvorný náboj není tedy výsadou jen postav, ale v čím dál větší míře se přesouvá do kompetentnosti přírody: „...rozličné mimolidské síly se spolčují, aby si podmanily, kontrolovaly, ovládaly lidského konatele. Elementární síla přírody je všudypřítomná jako faktor, který život buď dává, nebo ničí.“²¹

V Klostermannových prózách se z přírody stává živel, který má na způsob a průběh života postav mimořádně velký, mnohdy rozhodující dopad. Postavy jsou vydány na milost a nemilost běsnícím žvlům, se kterými se musejí houževnatě potýkat, nebo jsou přírodou totálně ochromeny a je jim upřena jakákoliv možnost reakce, a pak upadají do letargické pasivity s oddaností v nevyhnutelný osud.

„Mezi myslivnou a obydlím hajného přerušeno všecko spojení; ohromné závěje položily se mezi obě budovy v nepřekročitelných, desateronásobných hradbách. Kdyby kde byl oheň vypukl, kdyby nemoc byla přišla, neštěstí jakékoli bylo přikvačilo, nebyli by si lidé mohli navzájem pomoci. I dřevaři, uvěznění

---

²⁰ Doležel, L.: Studie z české literatury a poetiky. Torst, Praha 2008, s. 45.

²¹ Tamtéž.

v chatách svých, zasypaných sněhem, že jedva komín vyčníval, trávili čas jako syslové v zimním pelechu.“²²

Zimní nepohoda v citovaném úryvku způsobila naprostou izolovanost jednotlivých lidských obydlí, a zůstavila tak obyvatele každé chalupy odkázané jen na svépomoc a vydané na pospas možným nebezpečím, kterým by v takovéto osamocení jen velmi těžce čelili – např. vážně nemocní bez lékařské péče umírali a navíc nemohli být pohřbeni, či dokonce vynešeni ven, tak se jejich těla rozkládala uvnitř chalup a mořila zápachem přeživší.

V povídce *Vánice* je na cestě domů odtržen od skupinky mužů starý Kůs, který samotný musí podstoupit boj s krutou a nevyzpytatelnou zimní krajinou. Útočiště nalezne dočasně v lesní boudě, kde je alespoň trochu chráněn před větrem a sněhem a s malou zásobou dřeva může být pár dní v teple. Třikrát se Kůs pokouší dostat z boudy a vydat se na cestu domů, třikrát je přírodními podmínkami donucen vrátit se a jen vyčkávat, zda se počasí změní v jeho prospěch – osamocen, bez jídla a téměř bez naděje na přežití se uchyluje k modlitbám jako ke zdroji útěchy a opory a jako k jediné možné a v tu chvíli smysluplné činnosti.

„[...] jak opět povstal, nevěděl více nic o svých soudruzích. Šedá tma jej obestřela, vztekle vířil sníh, zavívaje mžikem všechny stopy. Po cestě nezbylo ani zbla;“²³ [...] „Zápas, jež podnikl se závěje, ukázal se marný; spousty byly ještě tak syké, že přes svoje obruče se bořil v nich až po krk. Sotvaže se dostal ven z poněkud chráněného lesa, v němž za této mlhy se mohl vyznat jedině člověk naprosto obeznalý i s nejnepatrnějšími příznaky místa, musil se zase vrátit, poněvadž shledal, že by neodvratně zahynul. [...] Zásoba dříví se chýlila ke konci. Pak se dostaví smrt, jistá smrt z hladu a ze zimy, proti níž bojoval už třetí den.“²⁴

Se syžetovností krajiny souvisí i princip nehostinnosti. Krajinný ráz dává tušit, jak jednoduchá, nebo naopak obtížná bude existence v daném prostředí. V Klostermannových šumavských a pošumavských oblastech jsou to velmi drastické podmínky, se kterými se lidé musejí potýkat a vyrovnávat.

Ze skoupé země jsou nuceni tvrdou prací a mnohdy za hrozby velkého nebezpečí vydobývat maximum možného užitku, který pro ně, ve srovnání s nížeji

---

²² Klostermann, K.: *Ze světa lesních samot*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001, s. 80.

*Doležel jako P-události označuje „události, které jsou zapříčiněny nekonatelskými faktory. Tyto faktory přisuzuje nespecifikované přírodní síle.“ Citováno z Doležela, L.: *Studie z české literatury a poetiky*. Torst, Praha 2008, s. 44.

²³ Klostermann, K.: *Odysea soudního sluhu a jiné povídky*. Albatros, Praha 1972, s. 93.

²⁴ Tamtéž, s. 97.

položenými kraji v mírnějších podmínkách, představoval naprosté minimum, aby vůbec byli schopni přežít. Často se při četbě setkáme s líčením nevlídného kraje s neúrodnou, tvrdou půdou sužovanou mrazy, dešti, sněhem, větrem.

„Není snad děsnější krajiny na celé Šumavě nad tuto Rankelskou planinu. Neroste na ní žádné obilí, i brambory se málokdy urodí; vysoká poloha, as tisíc jedno sto metrů nad mořem, podmiňuje pozdní a ranní mrazy, které všeckno ničí; částečně je porostlá bídým, zakrsalým lesem, zčásti pak pokrývají její povrch známé strašné močály; jen tu a tam vybují z půdy hustá, vysoká tráva a luční hospodářství dovoluje dosti značný chov dobytka.“²⁵

Půda někde dokonce ani neumožňovala lidem vypěstovat si potřebné suroviny, takže si je museli dovážet a dělat si zásoby na zimní období: „Nic, pranic neroste na Pürstlinku, ani požehnaní jiných hor, Drakeův dar, zemák; jen trávu vysokou, chutnou rodí lysiny lesní, pak ostružiny, maliny a černé jahůdky. Mouka, brambory, hrách, vše, čeho člověk potřebuje, čtyři, pět mil daleko musí si nakoupiti, nákladně dovážeti.“²⁶

Zemědělství nedokázalo obyvatele bídých šumavských krajů uživit. Poskytovalo jen nejistou možnost, jak si přilepšit – přidat k dobru další útržek mozaiky nesdažného žívobytí.

Nosným pilířem, o nějž se opíralo samo bytí obyvatel zapomenutých šumavských samot, byla činnost přímo v lesích – dřevorubectví a vše, co s ním souviselo. Těžba dřeva nabízela finanční zajištění, které umožňovalo pokrytí skromných nákladů základních životních potřeb.

Ale lesní prostor a příroda vůbec jako by kladly člověku v jeho úsilí zachytit se v nepříznivém terénu odpor a připravovaly mu jednu překážku za druhou, kterou zdolat znamenalo vynaložit nesmírné úsilí a vydávat se i v nebezpečí smrti, jejížto daň mnohokrát lidé na svých životech vypláceli.

Stačí si jen připomenout osud Matýska, dřevorubce, který stejně jako mnozí jeho druhové v zimních měsících svážel klády na saních ze svahů a který stejně jako spousta mužů před ním i po něm na to doplatil životem: „Vtom, asi na čtvrtině cesty, vylítlo drvaři (Matýskovi) bidlo z ruky, sáně udělaly skok jako raněný bývol a pádily, pádily. [...] Jak saně zatáčky dojely, vyšinuly se v divém úprku ze smyku,

---

²⁵ Klostermann, K.: *V ráji šumavském*. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1958, s. 19.

²⁶ Klostermann, K.: *Ze světa lesních samot*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001, s. 8.

na stranu se převrhly, několikrát se překotily. Zařinčely zpřetrhané řetězy, a muž vpředu klád se držící, u vysokém oblouku vyhozen do povětří, letěl směrem ku příkré stráni. Viděli všichni v němém úžase, jak dopadl na sněhovou příkrývku černých větví smrkových; ta pod ním se probořila, praskalo to ve větvích, a zdola k nim zazněl hřmotný, temný pád...²⁷

Dravým, smrt přinášejícím živlem byly i řeky Vydra a Otava pro všechny ty, kteří nebyli dostatečně znalí, obezřetní, hbití nebo zrovna při nich nestálo štěstí. Vydru vypravěč popisuje jako „nepřetržitý hukot vod, v bílé pěny se tříštících, v bezedné, černé, pěnou pokryté tůň se sbírajících a hned zase dále padajících. V řečišti balvany bez konce, menší, větší, o všechno to kamení vody narážejí, rozbíjejí se v bílou pěnu, v jemný prach, hučí, syčí, hřmí, ječí, frkají; hrůza tě pojme, když to vidíš a slyšíš.“²⁸ A když někdo do vody upadne, „divý proud se chopí nešťastníka, zažene ho do skal, utluče ho, ošemetné víry ho strhnou do černých prohlubní, jež ho navěky přikryjí; neujde jediný rok, aby se nepříhodilo podobné neštěstí.“²⁹

Kromě výše zmíněných přírodních vlivů a úkazů se u Klostermanna objevuje ještě další nesmírně důležitý přírodní faktor se silně dynamizující povahou vzhledem k ději. Tímto faktorem je nevyzpytatelně proměnlivé počasí. Jeho rozmarny dokáží přetvořit i bezpečně známé prostředí v hrůzné bludiště, pevnou půdu pod nohama v bořící se bezedné bahno, klidný vodní tok v běsnící živel strhávající vše, co mu přijde do cesty. A to během několika málo chvil. Tyto dramatické události jsou uvozovány časově aktualizacími příslovci jako: rázem, pojednou, zpočátku – záhy, vtom, atd. Popřípadě se upozorňovalo na rychlé změny určením časového rozmezí – deset minut, za několik vtěřin, aj., nebo určením vzdálenosti, jak daleko se postavy dostaly, než je zastihla nepohoda – neurazily tisíc kroků, byl v polovici svahu.

Soudního sluhu Mastílka na cestě zastihla nenadálá nepohoda, když „domky, jež dosud viděl opodál vpravo i vlevo, rázem jako by se stíraly, propadaly. Černé smrkové mlází podle cesty nabývalo zvláštního ponurého rázu: pozbylo svých ostrých obrysů [...] Tu pojednou začaly padat velké dešťové krůpěje; zpočátku řídce, ale záhy hustě – hotový letní liják. Srkal, šuměl, hučel tento děšť, vše zastřel, i nejbližší předměty, a za málo minut sněh na cestě se proměnil v rozbředlé

---

²⁷ Klostermann, K.: *Ze světa lesních samot*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001, s. 95–96.

²⁸ Klostermann, K.: *Svalený balvan a jiné povídky*. Nakladatelství Dr. Radovan Rebstock, Sušice 2008, s. 95.

²⁹ Tamtéž, s. 96.

bobtnající bělavé bahno. [...] Tentam byl všecek rozhled.“³⁰ Starou Apolenu zase v povídce *Zmizela* zastihla na cestě domů mlha – „déšť’ pojednou přestal a skoro tímže rázem půda se počala pařit, jako by chtěla vrátit nebesům veškero vlhko, jehož se jí bylo dostalo. Deset minut neuběhlo, a celá údolína se naplnila hustou valící se mlhou; na tři kroky nebylo lze prozřítí touto přišernou atmosférou.“³¹ Děti v povídce *Bílý samum* vracející se ze školy domů přepadla zčistajasna vánice, které nebyly s to odolat a skončily zasypaný. „Když odcházely, bylo krásně; neurazily tisíc kroků, přihnalo se to jako soudný den. Bouřka, nic jiného. Trvalo to několik hodin, až do tmoucí tmy.“³² A Karel, ženich Nany Podhamerské *V Ráji šumavském*, „byl v polovici svahu, když rázem se přivalila oblaka; nad ním počalo to hvízdát a skučet, hrozná vichřice přišla mu v ústrety, takže by ho bezmála povalila k zemi [...] Za několik vteřin déšť’ se lil s takovou prudkostí, že zakrátko úvoz se musil proměnit v dravou bystřinu.“³³

Pokud se postavám poštěstilo a mohly se proti nepřátelskému prostředí bránit alespoň snahou dostat se z něj pryč, uchýlit se do bezpečí, pak bojovaly ze všech sil. Pavlina Podhamerských z románu *V ráji šumavském* vzdorovala sněhové bouři a pokoušela se dojít do blízké pily. „Hrůzou jata, chtěla si pospíšit, běžet: nožky se motaly ve měkké, potměšilé hmotě – nebyla to více chůze, bylo to spěchání od pádu k pádu. Nevěděla, kde je, kam se ubírá. Chtěla zavolat, hustá kroužící vřava pohlcovala hlas, takže zvuk jeho mřel sotva jí samou slyšán. [...] Drala se kupředu, nevěděla kam; mrazivým chladem tuhnul tuk v kostech, stavila se krev v žilách. Skok a pád a zase skok. Opět upadla, zase se vzchopila, ještě krok a za ním pád. Zatemnilo se jí v hlavě. [...] Už se nevzchopila, schouleně seděla. Ještě minuta, ještě dvě, – a kde seděla, vystoupil bílý kopeček na širé hladině.“³⁴

Přírodou rozehraná partie napínavých scén nutila postavy k reakci, k pohybu, kterým se děj posouval dál. Vznik událostí byl podmíněn atmosférickými změnami, které proměnily prostředí v bezprostřední blízkosti postav. Toto prostředí, do té chvíle postavami považované za známé a bezpečné, se stalo cizím, nevyzpytatelným. Krajina znenadání vrhla postavy do jim protikladného

---

³⁰ Klostermann, K.: *Odysea soudního sluhu a jiné povídky*. Albatros, Praha 1972, s. 16.

³¹ Klostermann, K.: *Lístky ze šumavské epopeje*. Československý spisovatel, Praha 1983, s. 38.

³² Klostermann, K.: *Hostinný dům – Bílý samum a jiné povídky*. Nakladatel Jos. R. Vilímek, Praha (rok vydání se nepodařilo dohledat), s. 294.

³³ Klostermann, K.: *V ráji šumavském*. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1958, s. 54.

³⁴ Tamtéž, s. 134.

sémantického pole. S novým prostředím se postavy neztotožňovaly. Snažily se z něj vymanit, překlenout hranici tohoto cizího sémantického pole a dostat se zpět do jejich vlastního a bezpečného prostoru. Tímto jsme de facto popsali Lotmanovu teorii vzniku událostí založenou na pohybu postav přes hranici sémantického pole*. Zvláštností v našem případě je, že postavy se nerozhodují dobrovolně k přechodu z jednoho sémantického pole do druhého, ale jsou k tomu přinuceny přírodou, jejímž proměnám nejsou schopny zabránit. Tady se už dostáváme do blízkosti naturalistického pojetí fatálnosti přírodního dění (o kterém pojednáme později).

Tímto rozsáhlejším rozbohem syžetotvorného aspektu Klostermannovy krajiny jsme chtěli upozornit na to, jak spisovatel dokázal mistrně využít dramatického potenciálu, který v sobě skrývala krajina. Krajina neustále se mění, znamenající potenciální hrozbu a vyžadující od postav maximální obezřetnost a připravenost zareagovat. Snažili jsme se také poukázat na nehostinnost přírody jako na součást syžetotvorného záměru autora.

---

* Lotman ve své teorii uvádí, že k události dojde tehdy, překročí-li postava jakousi pomyslnou hranici (třeba zákaz) a přejde ze svého vlastního sémantického pole, se kterým se ztotožňovala, do jiného (cizího), se kterým není v souladu. Jakmile si to uvědomí, snaží se přejít zpět hranici (reprezentovanou překážkami různého typu: vichřice, rozbouřené moře atd.), tyto překážky pak „do krajnosti sřazují prechod z jednoho sémantického pole do druhého a navyše: nepovoľujú ho prekročiť nikomu, iba konajúcemu v danom jedinečnom prípade (možný je aj iný zvláštny sujetový prípad: konajúci hynie, alebo z akýchkoľvek iných príčin 'vypadáva z hry' [...]).“ Citováno z Lotman, J.: *Štruktúra umeleckého textu*. Taran, Bratislava 1990, s. 273–274.

V. Realismus

Pozornost realistů se upírá k člověku, ten se stává středobodem jejich zájmu, neboť na jeho osudech, ponorem do hlubin jeho duše a vyobrazením jeho každodenního života chtějí nastavit zrcadlo soudobé společnosti, poukázat na sociální problematiku. Kritický realismus rozvíjející se v českých zemích od 80. let 19. století se sociálními konflikty zabýval ještě otevřeněji.

Naproti tomu Klostermannův realismus byl povahy umírněnější. Do hlubšího psychologického ponoru se u svých postav nepouštěl. Konflikty člověka se společností u něj probíhaly spíše na povrchu, v popisném duchu. Pro nás je zajímavější ve spisovatelově realistické tvorbě pojetí vztahu člověka a krajiny. O skutečnosti, že si Klostermann všiml spojitosti mezi člověkem a krajinou, která ho obklopovala, se zmiňoval Martin Tomášek: „Klostermann si [...] dokázal uvědomit bytostné sepětí člověka s krajinou [...]“³⁵ a dále Tomášek poukazuje na existenci Klostermannova „přesvědčení, že se krajina, v níž člověk žije či vyrůstá, hluboce vepisuje do jeho povahy a vnímání.“³⁶ Vřelý cit k přírodě i vytvořené pouto člověka ke krajině ostatně dokládá i Klostermannův citát uvedený jako motto na začátku této práce.

Nyní se zaměříme na Klostermannovo pojetí realistické krajiny. Budeme se snažit zodpovědět otázky, jakou funkci autor přiřkl realisticky ztvárněné krajině, jak chápal vztah v tomto duchu mezi člověkem a krajinou, jaký realistický obraz se mu podařilo vytvořit, jakými prostředky dosahoval plasticity krajiného líčení a jejího účinku u čtenářů.

V.I. Krajina – prostředí

Realistická krajina ztvárněná s určitými charakteristickými podmínkami vytvořila prostředí postavám, které v něm jednají a projevují své charakterové

---

³⁵ Tomášek, M.: „Mytopoetické aspekty literární krajiny v raných prózách K. Klostermanna.“ In: Viktora, V. – Hálková, M. – Doležalová, P. (eds.): *V ráji realistickém*. Vydala Městská knihovna Klatovy, Klatovy 2009, s. 47.

³⁶ Tamtéž.

vlastnosti. Právě specifické krajinné podmínky představují i faktor ovlivňující postavy jak v jejich činnosti, tak v chování.

Aby tomu tak mohlo být, muselo dojít k silnému potlačení syžetotvorné funkce krajiny, jak jsme ji nastínili dříve. Realistická krajina nebyla zamýšlena jako „protivník“ postav, ale jako místo, které svými podmínkami jen spoluutváří a rámcuje chování i charakter postav. Účelem takového zobrazení krajiny u Klostermanna bylo dokreslit sociální charakteristiku poměrů šumavského obyvatelstva.

U Klostermanna můžeme jako příklad krajinných podmínek ovlivňujících prostor, v němž postavy konají a který na ně má vliv, uvést princip nehostinnosti (dříve nastíněný v souvislosti se syžetotvorností krajiny). Nehostinnost přírodního prostředí, která byla příčinou nesnadnosti existence místních obyvatel, podněcovala postavy k určitému přizpůsobení se životu, navyknutí, a od toho se také odráželo jejich chování.

Aby lidé přežili v náročných podmínkách neúrodného horského prostředí, chodili například do panských lesů nezákonně pytlčit, sbírat dříví, nebo byli nuceni přijmout za svou práci dřevorubců, vorařů nebo sklářů i za hrozícího nebezpečí zranění (zmrzačení), smrti, popřípadě na několik měsíců odcházeli za prací z chudobného kraje, v němž se těžce a dlouho vydělávaly peníze, do zahraničí (většinou do Německa) nebo do českého vnitrozemí – Petr Hulec z povídky *Mrtví se nevracejí* „[...] odcházel zpravidla již v březnu, kdy spousty sněhu zaléhávaly jeho drsnou, nevlídnou domovinu, v níž by ševcovina jej nebyla uživila, hledaje ve světě výživu, buď nádeniče, nebo šumaře [...],“³⁷ v povídce *Strýček z nebe* se situace charakterizuje slovy: „Co by tu kdo hledal v době letní? – Mužské obyvatelstvo se rozprchlo do celého světa, jedině starci, báby, matky rodin a děti pozůstali a čekají, až muži a synové se vrátí na podzim ze světa s nastřádaným, úpornou lopotou získaným výdělkem.“³⁸ Životní styl obyvatel šumavských lesů se přizpůsoboval mezím, které limitovala krajina.

Ovšem příroda skýtala také možnosti rozvoje. Potenciál lesů s neuvěřitelnou zásobou dřeva začaly průmyslově využívat například sklářské hutě (o vývoji sklářství na Šumavě pojednává Klostermann v románu *Skláři*). A po zkázonosné

---

³⁷ Klostermann, K.: *Lístky ze šumavské epejeje*. Československý spisovatel, Praha 1983, s. 88.

³⁸ Tamtéž, s. 119.

vichřici v roce 1870, se těžba dřeva skoleného přírodním živlem nebo následně zasaženého „zlatým“ broučkem kůrovcem rozjela naplno.

Situaci na Šumavě po roce 1870 mapuje Klostermann v románu *V ráji šumavském*. Tematizuje v něm sociální situaci místních obyvatel podmíněnou devastací krajiny. My se zaměříme na to, jak se v tomto románu krajina projevila jako realistické prostředí.

Spisovatel podal obraz zubožené krajiny, která ztratila mnohé atributy velkoleposti a vznešenosti. Prostor lesů, pokrytý vyvrácenými stromy, se po vichřici proměnil v místo, které nabízelo možnost zužitkování stromů. Velké společnosti dobře platily za svezené sáhy dřeva. Obyvatelům Šumavy to přinášelo do té doby nevídané výdělky, a tak v drancování nejen padlých stromových velikánů pokračovali se zarputilou vervou. Rychle získaným bohatstvím byli opojeni; propíjeli peníze po hospodách, utráceli na jarmarcích a nemysleli na budoucnost. Když byly práce dokončeny a ustal přísun peněz do jejich dřevných kapes, začali teprve chápat, co se stalo a jaké katastrofální následky to pro ně bude mít.

Ohromné plochy pokryté vývraty představovaly přírodní podmínky, které člověku nabídly možnost získat množství dřeva jako cennou surovinu pro průmysl. Člověk se této příležitosti zbohatnout chytil, ale ve své nezkrotné touze získat vždy maximum byla jeho činnost k přírodě nešetrná a z hlediska využívání přírodních zdrojů i nepragmatická, takže po dokončení prací zbyl jen pohled na zuboženou krajinu, která již neměla co člověku nabídnout.

Krajina tak v symbolickém pojetí představovala odraz lidského chtíče, touhy. Její prostor se naplnil činorodou lidskou aktivitou, ale sebedestrukčního charakteru (po vytěžení dřeva zbyl pustý prázdný prostor). S odvoláním na Kenanovou a její teorii analogie jako zesílení charakterizace postav, bychom mohli postupnou devastaci lesů chápat jako pozvolný morální úpadek místního obyvatelstva a lesní krajinu jako místo, v němž docházelo k vyvrácení starého společenského řádu (založeného na vědomém propojení člověka s krajinou kolem něj a na morálním principu) a k nástupu anarchie společnosti, která opojením mladších generací z dočasného blahobytu ztratila své jistoty.

V.II. Realistický popis krajiny

Popisy krajinných scenérií dokázal spisovateľ vylíčiť i s tými nejnepatrnějšími detaily tak, že si čtenář mohl představit celý zobrazený výjev s veškerou plastičností. Mnohá místní jména obcí, vesnic, měst, řek, hor a lesů uváděl autor podle skutečnosti, takže by si čtenář mohl vzít do ruky mapu a sledovat putování postav. Spisovatel skvěle ovládal toponymii šumavského regionu:

„Došla (vdova Girglová) haidelské vysoké pláně, odkud přehlédneš mohutnou soustavu centrálního pohorstva: pohlédneš rovně před sebe a vidíš nablízku zelenou báni Antiglu, šedými skalami korunovanou, pak Diebstein, dále Schwarzberg, dříve neskonalým pralesem porostlý, nyní holý až na nepatrné zbytky; vlevo od něho horu řečenou Martin Luther; v mlhavé dáli v modrý závoj zahalený dlouhý hřbet Plattenhausenu, a za ním trochu napravo krále a pána všeho toho bez konce se vlnícího, stejně temnězeleného, a přece v záhybech, útvarech a výši své neskonale rozmanitého horstva, mohutný Roklan o dvou hlavách, hlubokým sedlem oddělených. [...] Obrátíš se nalevo, tedy k jihu, a pohled tvůj obejmě široširou pláň a močály, poměrně nízké výšiny, kostrbatým mlázím, modrošedou klečí porostlé, a daleko, daleko v modrých parách hřbet mohutného, slavného Boubínu.“³⁹

Klostermann ve svých popisech krajiny většinou dodržuje určitou linii pohledu, která se mění na základě prostorové orientace tady – tam (blízko – daleko), vlevo – vpravo nebo nahoře – dole. Nastíní celý panoramatický pohled a poté se střídavě zaměřuje na dominanty prostoru, stejně jako na větší jednotící plochy nebo naopak malý detail. Naše ukázka byla spíše rázu turisticko-průvodcovského, ukázku barvitějšího popisu krajiny uvedeme v podkapitole *Realistická krajina umocněná impresionismem*.

---

³⁹ Klostermann, K.: *V ráji šumavském*. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1958, s. 85.

V.III. Chování postav jako sociální jev utvořený na základě krajinných podmínek – typizace postav

Přírodní vlivy zasahovaly i do povahových rysů postav. Pokusíme se nyní objasnit, jakým způsobem k tomu docházelo a jak se to projevilo na typizaci Klostermannových hrdinů.

Pro krajinu Šumavy byla charakteristická následující přírodní specifika: těžké přírodní podmínky (neúrodná půda, drsné proměnlivé počasí), izolovanost (odloučenost od civilizace), obtížný terén (neprostupnost). Těmto nelehkým podmínkám byli lidé vystaveni. Způsob, jakým se člověk vypořádával s prostředím nehostinné přírody, se odrazil i v jeho povaze.

Například postava hajného Vavruchy v románu *Ze světa lesních samot* se s prostředím vyrovnala způsobem, který si označíme jako splynutí, v terminologii podle Kenanové by se jednalo o přímou analogii mezi krajinou a postavou. Vavruch přejal z okolní krajiny některé její rysy: jeho srdce zkamenělo (to odráželo drsnost a nepřátelskost prostředí), stal se zádušným, mlčenlivým (vypravěč často popisoval lesy jako mlčenlivé, v nichž vládlo hrobové ticho) – tato jeho málomluvnost jako by znamenala i odklon od lidství, jakousi „bezcitnost“. Proto také, když lesy zdevastovala vichřice a on se o tom dověděl, nenařikal, nevymlouval se z bolesti, kterou mu to způsobilo, ale zaplakal – (slzy roní i zvířata, když příliš trpí). Že vliv krajiny byl v některém ohledu na všechny obyvatele stejný, potvrzuje i vypravěčovo sdělení o dřevorubcích, „jimž těžko rozumíš, kteří jsou zádušní a nesdílní jako příšerné lesy, kolébka jejich i rakev.“⁴⁰ Byli součástí stejného prostředí a to na ně mělo tentýž vliv.

Postava hospodyně Nany byla zase charakteristická svou výmluvností starých lidí, která bývala analogií k vodnímu živlu: „[...] řeč její rozproudila se jako bystřiny po přívalu“⁴¹, „[...] vypravovala stejným, jednotvárným hlasem, jako když pramínek bublá [...]“⁴²

Krajina se svou drsností otiskovala také do vnějšího vzhledu postav. Tamní lidé, obzvláště dřevorubci, měli obličej ošlehaný od větrů, osmahlý od slunce („zvětralá, osmahlá tvář“), brzy se vrývaly hluboké vrásky („rozorané čelo“), tvrdé,

---

⁴⁰ Klostermann, K.: *Ze světa lesních samot*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001, s. 43.

⁴¹ Tamtéž, s. 22.

⁴² Tamtéž, s. 15.

upracované ruce („černé, rozpukané ruce plné mozolů“). Postava Zdeničky v románu *Ze světa lesních samot* poukázala na zdrsňlost dokonce i žen, když řekla, že žena opatrující umírajícího manžela „[...] to neumí, má tvrdé ruce.“⁴³

Postavy z šumavských lesů při konfrontaci s postavami z jiného (zde rozumějme civilizovanějšího) prostředí samy sebe nazývaly jako sprostáky. Revírník Malý řekl: „panička (Zdenička) nám nezazlí, my jsme tu sprostí lidé.“⁴⁴ Naráželo se tím na jejich odlišnost ve způsobu mluvení i chování. Izolace od zbytku světa, uzavřená a skrytá šumavská krajina nedovolovala často průnik vlivům civilizace, také vzdělání bylo jen minimální – pokud se Klostermann v prózách vůbec jen zmíní o školách, pak většinou v souvislostech s pokutami, které museli rodiče platit za to, že neposílali děti pravidelně do škol, protože si je přidržovali doma k nutné práci v zemědělství, v lesích nebo v domácnostech.

V.IV. Realistická krajina umocněná impresionismem

Realismus požadoval objektivní umělecké zobrazení. V případě krajiny toho Klostermann nedocíloval pouhým popisem skutečných míst a krajinných reálií, ale šel hlouběji. S využitím impresionismu, který bychom v tomto případě mohli považovat za podpůrný prvek realistické metody, byl schopen fascinujícího líčení přírodních scenérií, v nichž zachycoval přírodní dění jedinečné svou neopakovatelností, ony prchavé okamžiky. S přispěním impresionistických postupů dosáhl u krajiny zachování její celistvosti a konkrétnosti zároveň. Ve svých širokých panoramatických výjevech přírody předkládal čtenáři rozsáhlou krajinnou plochu v její statické a přitom často odvracel pozornost od celku k detailům.

Právě tyto detaily upozorňovaly na proměnlivost, a tudíž prchavost obrazů. Dodávaly statickému pohledu ráz dynamičnosti, změny a děje. Na jazykové rovině se to pak odehrávalo za bohatého přispění kvalifikujících adjektiv, která nevystihovala přímo daný jev, ale zaměřovala se na jeho vlastnosti, zachytitelné nejlépe dynamičností sloves. Proto mnohá adjektiva, která Klostermann používá, mají svůj původ právě v nich: „tekoucí potok“, „kvapná noha“, „mroucí zvuk“, „zmizelý kamínek“, „padající potůček“, „vystupující páry“, „mlčící les“. K pocitu

---

⁴³ Klostermann, K.: *Ze světa lesních samot*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001, s. 98.

⁴⁴ Tamtéž, s. 64.

neustálého dění v krajině napomáhají i hojně používaná slovesa, jejichž uplatnění také vyjadřuje určitou sémantiku předmětů a jevů s důrazem na expresivnost, ke kterým se váží: „černé otvory zíraly“, „mlha překypovala“, „listy se rdí“, „lesy se klenou, černají, modrají, koupají, choulí se a dřímají“, „červánky vzplály“. Expresivita výrazů podtrhuje subjektivnost vnímání a hodnocení, přibližuje čtenáři stanovisko toho, kdo přírodu líčí. Proto u Klostermanna v takovýchto případech nemůžeme hovořit o objektivní er-formě vypravěče, jakou používá například realista K. V. Rais v *Kalibově zločinu*, ale spíše o ich-formě vypravěče, který se transformuje až do lyrického subjektu (bližší pojednání v podkapitole *Klostermannovi vypravěči krajin a dojmů*).

Krátkou ukázkou si představíme Klostermanna jako spisovatele-impresionistu: „Duha není krásnější než lesy v dobách babího léta. V tisícerych pavučinách, ovíjejících stromy, kře a trávu, létajících vzduchem, lepících se co dlouhé hedvábné řasy na haluze smrčků i na chundelatou kleč, nasadí se miliony rosných krůpějí, jež se třpytí jako tolikéž diamantů; v temnou čern jehličného lesu mísí se bělavé, sytě zeleným mechem potažené kmeny buků, jejichž listy se rdí všemi odstíny červeně, planou ohněm, skví se nachem, přebíhají tu v ladná růžová světla, onde v sytě bronzové stíny; hrozny jeřábů se lesknou nevýslovně krásným šarlatem, bobule lesního bezu hoří jako doutnající uhlí; listí javorů přioděje se zářící žlutí, bělají se břízy, tráva tu žloutne, onde ještě se zelená jako jasný brčál, a přes to přese vše rozprostírá lehounký modrý závoj, houstnoucí na výšinách do fialova, splývající s blankytem nebeským, s šedými parami, jež tiše krouží na kraji obzoru.“⁴⁵

Obraz krajiny není prosvětlen obyčejným denním světlem, ale je doslova rozzářen a ještě více, krůpěje rosy milionkrát rozsvěcují všechny barvy diamantovým třpytem. Je využitý kontrast černého lesu a bělavých kmenů buků se sytě zeleným mechem. Barvy jsou výrazné, plné. Můžeme přehlédnout různé odstíny červené (planoucí oheň, nach, růžová světla, šarlat), zářící žlutí i bělající se břízy opět dodávají rozjasněnost krajině. Tráva místy dožluta, místy ještě stále jasně zelená. Celou tuto krajinnou kompozici nazíráme pohledem tzv. ve vlnách. Nejprve v celistvosti zbarvených lesů, poté je pozornost zaměřena na detail pavučin poletujících a zachytávajících se na keřích a směrem vzhůru i na větvích smrčků a pak o něco níže na kleč, dále se přechází opět na zeleň stromů, směrem dolů na

---

⁴⁵ Klostermann, K.: *V ráji šumavském*. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1958, s. 214–215.

kmeny a zase na listy a plody jeřábů a lesního bezu, přes listí javorů a bílé kmeny bříz se dostáváme s pohledem až k trávě a odtud, úplně zespoda, stoupáme s lehce pastelově modrým závojem do výšin, kde nabývá sytější až fialové barvy a nakonec splývá s blankytem a s šedými parami.

Sémantika impresionisticky ztvárněné přírody slouží k dotvoření podstatně realističtějšího obrazu krajiny (o impresionismu se někdy hovoří i jako o „důsledku radikálního domyšlení naturalismu“⁴⁶). Čtenářovy smysly jsou s naléhavostí expresivních výrazů atakovány podněty sluchovými, vizuálními, dotykovými. Snaha evokovat ne obraz, ale prožitek krajiny je to, co čtenáře osloví a pomáhá vytvořit si dojem *reálného efektu*.*

V.V. Klostermannovi vypravěči krajin a dojmů

Do kapitoly o realismu jsme vřadili i pojednání o různých typech vypravěčů, kteří nás mohou oslovit při četbě Klostermannových děl. Považujeme je totiž za velmi podstatnou složku, která mimo jiné umocňuje vnímání krajiny.

Zmínili jsme se, že v novém realismu se objevovaly silně subjektivizační tendence – právě ty se promítly i do pásma vypravěče. Z objektivního er-formového vypravěče Klostermann často přechází v subjektivní er-formový typ vypravěčské promluvy. Namísto nestranného postoje mohl tak vypravěč dávat průchod svému hodnocení, nově získané interpretační funkci.

Subjektivní er-formový vypravěč přijímá hodnotící funkci, která se projevuje včleněním smíšené řeči do pásma vypravěče a představuje „prostředek, který konstrukci fikčního světa radikálně relativizuje. Prostřednictvím smíšené řeči se na konstrukčním aktu podílí určitý fikční subjekt, individuální sémantická perspektiva, osobní náhled a hodnocení.“⁴⁷

Vypravěčova pozice touto zaujatostí získává na naléhavosti a působivosti. Pásma promluv vypravěče a postav nejsou rozdělené jasnou hranicí, jak tomu bývalo

---

⁴⁶ Čornej, P.: *Česká literatura na přelomu století*. H & H, Jinočany 2001, s. 127.

* Realistický efekt přibližoval postavy a prostředí v jejich konkrétnosti – čtenář získával dojem jejich skutečnosti. Realistickým efektem tedy rozumíme schopnost zapůsobit na čtenáře, navodit mu takovou představu nebo vjem, které by na něj účinkovaly jako reálné. viz. Janáčková, J.: „Beletrista Klostermann v trojí časové tísní.“ In: Viktora, V. – Hálková, M. – Doležalová, P. (eds.): *V ráji realistikém*. Vydala Městská knihovna Klatovy, Klatovy 2009, s. 34.

⁴⁷ Doležel, L.: *Narativní způsoby v české literatuře*. Český spisovatel, Praha 1993, s. 46.

kdysi v klasickém narativním textu s objektivním er-formovým vypravěčem. Text není zbytečně rozčleňován grafickým značením a nerušeně plyne ve své lineárnosti:

„Ne – tu to ještě nebylo, tu zapadala pořád hlouběji v močálovitou půdu!... Vyšplhala se zase nahoru, o padesát kroků dále to bylo, pamatovala se dobře, že půda tam bývala pevnější, sušší... Déšť padal silněji, slyšela jak narážel o jehličí smrčků... Potom zadul opět vítr, že všechno se ohýbalo... padala na ni voda s haluzí setřesená... Dostoupila cesty, utíkala kousek dále kupředu. Býval tu velký, bělavý kámen na levé straně... nemohla ho rozeznat v té tmě. Dávala pozor, zda ho neozáří na okamžik blesk... Nic, nic... blýskalo se napořád, ale žádného bělavého kamene nespátřila... Což se mýlila?... Minula snad už ono místo?... Nemožná věc!... Tu, tu to muselo býti!... Ne, ještě o kousek dále!...”⁴⁸

V ukázce je zachyceno bloudění Rezly Podhamerské z románu *V ráji šumavském*, když se snažila najít cestu k boudě, aby se v ní ukryla před bouřkou. Skrze využití subjektivního er-formového vypravěče je čtenář vtahován více do dramatické události. Je mu bezprostředně přiblížen vnitřní děs postavy, která ztratila ve tmě cestu a prožívá muka nejistoty. Prostřednictvím vypravěče dochází k prolínání postavy s prostředím, k jejich interakci v oblasti pocitové. Význam krajiny je v rámci popisu přírodního dění potlačen, ale zato víc vyniká ve zpřístupněném vnitřním prožívání postavy – tam je v těchto kritických dynamických vypravěčských pasážích zdůrazněna sémantika krajiny jako něčeho nespécifikovaného, co na člověka naléhá a svírá ho.

Velice zajímavou vlastností u mnohých Klostermannových vypravěčů je jejich tendence oslovovat přímo čtenáře – ztvárněného čtenáře:

„Stojíš na Liščí skále nad Štítkovem a podobá se ti, že vlny rozvlněného moře pod tebou zkameněly donedohledna, vlny velké a malé, hladké a větrem rozčečrané, vlny různých barev a odstínů. ... A přichází ti myšlenka, že lid, jemuž osud vykázal tuto domovinu, nechce v ní žít a odtud utíká [...].“⁴⁹

Působivost již tak expresivně zabarveného popisu je ještě umocněna snahou navázat přímý kontakt vypravěče se ztvárněným čtenářem, ke kterému se obrací, a kterému dokonce i vmlouvá, co má v zobrazovaných jevech vidět, jak je vnímat a co si má myslet. Tento vztah vypravěče se ztvárněným čtenářem bývá navazován

---

⁴⁸ Klostermann, K.: *V ráji šumavském*. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1958, s. 161.

⁴⁹ Klostermann, K.: *Lístky ze šumavské epopeje*. Československý spisovatel, Praha 1983, s. 118–119.

skrze vypravěčovo oslovení, které je charakteristické značnou mírou důvěrnosti: drahý čtenáři, milý čtenáři, laskavý čtenáři, můj hochu, ty můj drahý, rozmilý čtenáři atd.

Vypravěčské typy doplníme ještě jedním. Jedná se o rétorickou ich-formu. Vypravěč je v takovém případě součástí fikčního světa, ale nemá akční schopnost, nezapojuje se do událostí jako konatel. Může pouze vyjadřovat své subjektivní hodnocení. Této vypravěčské formy Klostermann nejednou užíval v úvodech k povídkám, v nichž představoval čtenáři prostor krajiny a nebo ho seznamoval s postavami:

„Jako chlapec jsem sem chodíval velmi často; rozjímal jsem tu a modlíval se; nemohu vypsát, jaká měkká, zbožná nálada se tu snášela do srdce. Věčný stín tu vládl a velebný klid pod starými smrky, jedlemi a buky, které stály hustě jako živá zed’.“⁵⁰

Rétorický ich-formový vypravěč zaujme čtenáře svou bezprostředností a „pocitem skutečna“. Pohled do minulosti dýchá melancholií a období chlapeckých let navozuje příjemné konotace pocitu bezstarostnosti, štěstí. Čtenář je pomalu vtahován do příběhu.

V.VI. Topologie lidských obydlí a staveb v krajině

I toto téma je z hlediska sémantiky krajiny v Klostermannových prózách velmi důležité. Dotváří totiž celkový obraz života lidí v těsném soužití s přírodou tak specifického krajinného rázu, jaký Šumava představuje. Také doplňuje problematiku dvou tematických celků realismu a naturalismu, především vztahem krajiny a lidských příbytků, který má svým způsobem determinující povahu.

Sem tam potroušené chalupy dřevorubců a dalších usedlíků v šumavských krajinách nepředkládá Klostermann čtenáři jako výraz idyly. Nejsou to pěkné chaloupky ve stylizovaném pastorálním prostředí, vedle kterých by rostla jabloně a jejich obyvatelé si žili přirozený šťastný život ve skromnosti, vzdálení od zhoubného vlivu civilizovaných měst.

---

⁵⁰ Klostermann, K.: *Svalený balvan a jiné povídky od Rehberka*. Nakladatelství Dr. Radovan Rebstock, Sušice 2008, s. 83.

Příbytky lidí na Šumavě jsou součástí lidského světa; světa drsného, který se snaží proniknout do prostoru přírody a vyrvat jí z jejího vlastnictví kus místa pro sebe. Stejně jako na obyvatele i na jejich obydlí útočí přírodní živly svou silou a podmiňují tím do jisté míry charakteristické atributy šumavských chalup: například malá okénka, která se zpravidla neotevírala (pokud možno se i kvůli izolaci zabezdila v zimních měsících), „prozírala okénka jako hluboké vpadlé oči oslepeného“⁵¹, nebo úplně chyběla; venkovní izolace sestávala z několika řad poskládaného dříví – bohatý zimní otop; vnitřní prostor byl skromný, vybavený nejpotřebnějšími věcmi běžného užívání, nábytku bylo také jen pomálu, významnou součástí interiéru byl tzv. svatý koutek (obyčejně u jídelního stolu) – vytvářely jej zavešené obrázky různých svatých, před nimi například ženy klekaly a modlily se za burácení bouří: „Dívka padla na kolena před svatými obrazy v koutě, třikrát znamením kříže se poznamenala, modlitbičku k nejčistší Panně odříkávala.“⁵²

Tak jako dokázal Klostermann líčit důvěryhodně přírodu, neidealizoval ani vnitřní prostor chalup a jejich atmosféru: „Bělavé mraky páry vystupovaly v hustých kotoučích k nízkému stropu, skládajícímu se z černých, očouzených, hrubě osekáných trámů, přilehly k němu jako špinavý povlak a rozplíznuvše se valily se dolů podél dřevěných, taktéž černých stěn, omícených vápnem toliko v nerovných mezerách a skulinách srubení...“⁵³ a lidé chodili po „děsně špinavé kluzké podlaze“ černé barvy. Jednoduché a skromné prostředí domovů odráželo prostotu i chudobu šumavského lidu.

Klostermannovo vyobrazení lidských příbytků ve vztahu k okolní krajině, do které byly zasazeny, navozuje u čtenáře dokonce až pocit sevřenosti, samoty ústící do stísnující izolace. Tím máme na mysli vliv místních přírodních podmínek, které zasahovaly i do sémantického pole lidských obydlí; byly schopné narušit mu jeho kladnou hodnotu a změnit ji (pokud ne zcela v zápornou, pak alespoň silně narušily její stabilitu, relativizovaly ji).

Vichřice a bouře s tak silnými hromy a duněním, až se chalupa v základech otřásala a hrozila sesutím; nasypaly se takové spousty sněhu, že celé stavení zavalily – dveře, okna, někdy i komín ucply. Z domova se rázem stalo místo nuceného pobytu v omezených podmínkách, které potenciálně skýtaly i smrtelné nebezpečí.

---

⁵¹ Klostermann, K.: *Svalený balvan a jiné povídky*. Nakladatelství Dr. Radovan Rebstock, Sušice 2008, s. 75.

⁵² Klostermann, K.: *Ze světa lesních samot*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001, s. 39.

⁵³ Klostermann, K.: *Lístky ze šumavské epopeje*. Československý spisovatel, Praha 1983, s. 51.

Krajina a její působení tak do značné míry relativizovaly možnost člověka cítit se vůbec bezpečně a vytvářet si pouta jistot. Chalupa je prvoplánovým místem bezpečí. Člověk přepaden na cestě rozmarem počasí se snaží do ní dostat, hledá v ní útočiště a je pro něj v tu chvíli i symbolem bezpečí. Ovšem když do ní dorazí a už by měl být zachráněn, může jej ten samý rozmar počasí, před kterým se do chalupy uchýlí, v ní uzavřít a tím ho opět ohrožovat a zpochybnit tak míru lidského příbytku (sémantického pole) jako hodnoty a prostoru bezpečí a jistoty a protipólu k nebezpečné krajině.

Kromě chalup se v prostoru šumavské krajiny vyskytuje další typ lidské stavby. Reprezentují je boudy, sbité z hrubých prken a vystlané mechem, které si uvnitř lesů zhotovili pastevci a dřevorubci jako provizorní přístřešek. Poskytovaly jim a všem, kteří se ocitli v lesích, nejrychlejší první záchranu před deštěm, větrem, sněhem a zimou.

Ani tyto boudy ale neznamenal v toposu lesa bezpečný prostor vymezený člověku a poskytující mu úplnou ochranu. Na nich bylo dokonce ještě zřetelněji patrné protipůsobení obklopující přírody. Klostermannův vypravěč nejednou uváděl u postav, jež se ocitly v lese v ohrožení a snažily se najít útočiště, obavy, zda bouda, o které věděly, že je někde poblíž, bude ještě vůbec existovat.

„Tu mu (Kůsovi) připadlo na mysl, že několik set kroků od místa, kde právě se rval se sněhem, stála ještě před málo lety lesní bouda, jak jich před lety mnoho bývalo po lesích, bouda, do níž se utíkali nocovat pastevci i drvaři. Podařilo-li by se mu dostat se k této boudě, ač nepodlehla-li v boji se sněhem, s větry a s vlhkem a nesesula-li se, mohl se ještě zachránit.“⁵⁴ Starému Kůsovi v povídce *Vánice* byla bouda poslední možností záchrany, a to velmi nejistou, neboť pokud nebyly nejen boudy, ale jakékoliv lidské příbytky v drsném prostředí vyspravovány, udržovány, podléhaly vlivu přírody: sesuly se, dřevo zetlelo, rostliny zarostly místo, že ani nebylo poznat, stálo-li tam dříve něco.

Závěrem shrneme, že krajina a její podmínky zasahovaly do sémantického pole lidských příbytků. Přírodní podmínky svou drsností a silou ovlivňovaly status lidských staveb, svým působením narušovaly jejich hodnotu bezpečí a činily z nich

---

⁵⁴ Klostermann, K.: *Vánice a jiné povídky*. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1955, s. 33.

tak v určitém smyslu pouze prvoplánová místa útočišť, která se přičiněním přírody mohla změnit v past. Krajina opět ukazovala člověku svou nelítostnou tvář.

VI. Naturalismus

Vzhledem k tomu, že naturalismus v českém prostředí nenašel nikdy silného zakořenění, ale vyskytoval se v různé míře a intenzitě u různých spisovatelů, chceme si nyní položit otázku, zda vůbec a do jaké míry naturalistické aspekty zasáhly i do díla Klostermannova? Za jakým účelem jich ve své tvorbě využíval, kdy nejčastěji? A mají své specifické spojení se sémantikou krajiny?

Je nutné upozornit na obtížnost určování naturalistických jevů (a to nejen u Klostermanna). Mnohdy není snadné rozlišit, kdy je ještě daný jev možné chápat v rámci realismu a kdy již přerůstá do naturalismu. Hranice mezi těmito tendencemi se stírají a někdy jakoby znázorňovaný jev bilancoval na jejich rozhraní.

Tak například můžeme mít pocit, že postavy Rezly či Nany Podhamerských *V ráji šumavském* jsou svou smyslovostí a do značné míry zděděnými vlastnostmi po otci naturalisticky koncipované postavy, ale podíváme-li se na ně z pohledu realistického, svým úpadkem jen dotváří sociální hledisko popisu stavu společnosti, jejího rozvratu. Na konfliktnost v pojetí postav upozornil i Viktor Viktora,^{*} když poukázal na začlenění Klostermannových postav do různých kontextů. Bylo to zakotvení postav rodové, které postavy uvádělo do kontextu sociálního, nebo z našeho pohledu nyní důležité zakotvení v živočišnosti, pudovosti, které odkazuje do kontextu naturalismu (spojitostí postav a přírody se budeme věnovat později).

VI.I. Náznaky naturalismu v krajině

„Člověk, který vstupuje do lesa, je v Klostermannově podání již hrdinou.“⁵⁵ Takto zhodnotil Václav Vaněk Klostermannovy postavy. Není se čemu divit. Postavy-hrdinové musejí čelit často drsným změnám počasí i krajiny, které pro ně mohou znamenat neodvratitelnou katastrofu, záhubu. Právě v dramatických scénách zápasu člověka s přírodou, nebo i v částech, kdy běsnící živly pustoší

---

* Viktora uvádí, že „většina postav vystupuje z půdorysu přesně črtaných příbuzenských vazeb. Toto kotvení je pevně včleňuje do společenských souvislostí.“ A jako další způsob kotvení postav uvedl pudovost. Citováno z Viktora, V.: „Mezi realitou a skepsí.“ In: Nikl, I. (ed.): *Karel Klostermann – spisovatel Šumavy*. Okresní muzeum Klatovy, Klatovy 2000, s. 66.

⁵⁵ Vaněk, V.: „Komentář.“ In: Klostermann, K.: *Ze světa lesních samot*. Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 264.

krajinu, se objevuje prvek naturalismu. Nemožnost spoutat a podmanit si přírodní živly – to je osudovost, které je člověk vydán napospas.

Příroda je naturalistická svou povahou nekontrolovatelné a nepodmanitelné živelnosti, která postavy obklopí, sevře a ony proti ní nic nezmohou.

Naturalisticky se krajina projevovала ve vyhocených situacích. V takových chvílích se pro postavy stávala místem plným nečekaných nástrah a pastí.

Tak se utkal v souboji se zrádnou pohyblivou půdou Jozífek, pasáček skotu v povídce *Svalený balvan*, který se nerozvážnou klukovinou podílel na vážném poranění jednoho dřevorubce a který prchal lesem k hranicím do Bavor před spravedlností: „A pojednou půda pod ním povolovala; každým krokem se bořil do slizkého, bobtavého bahna. Rval se s tím ošemetným bahnem, do něhož zapadával nad kolena, a bahno sobě vedlo, jako by ho chtělo pozřítí. [...] A bláto kvílelo, mručelo, skuhralo táhlými zvuky, jako by se zlobilo, že jeho oběť mu uniká [...].“⁵⁶ V ukázce je nádherně patrné využití antropomorfizace přírody. Z bahenní louže jakoby vyvstávala příšera, která se po nebohém Jozífkovi sápara.

Postava Nany také zakusila v románu *V ráji šumavském* poprvé v životě strach, a to v lese, když bloudila mlhou: „Nany neznala dosud strachu. Bystré její oko vždy jasně vidělo, tvrdé její ruce, mohutné plece vzdorovávaly všem námahám; ale v této samotě, do níž málokdy zabloudil lesní syn, lehlo na ni cosi neznámého, netušeného, hrozného ve svém mlčení, že nohy její trnuly, ruce klesly. Chtěla zvolat, hlas jí selhal v hrdle.“⁵⁷

Tragický konec měla povídka *Bílý samum*, v níž cestou ze školy překvapila sněhová smršť skupinku dvaceti šesti dětí a nepřežilo jedině: „Obličej bílý jako ten sníh, oči zamhouřené, jako by byly usnuly klidně; držely se druh druha za ruce, za šaty, ruce křečovitě zaťaty; ležely, seděly, klečely, ba některé jako by byly stály, podepírajíce se o chladnou stěnu, již zbudoval kolem nich padající sníh, a zeď ta nedala jim ulehnout.“⁵⁸

---

⁵⁶ Klostermann, K.: *Svalený balvan a jiné povídky od Rehberka*. Nakladatelství Dr. Radovan Rebstöck, Sušice 2008, s. 109.

⁵⁷ Klostermann, K.: *V ráji šumavském*. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1958, s. 121.

⁵⁸ Klostermann, K.: *Hostinný dům – Bílý samum a jiné povídky*. Nakladatel Jos. R. Vilímek, Praha, s. 300.

Ačkoliv většina ukázek (výjimkou je povídka *Bílý samum*) neznázorňuje tragické konce postav při střetu s přírodními živly, přesto v nich nacházíme alespoň náznak naturalistických prvků, které se projevují v motivu přírody doléhající na člověka. Někdy je její působení až tak silné, že ochromuje fyzicky tělo člověka – tím mu odnímá možnost obrany (jak to bylo popsáno u Nany). V takovou chvíli je člověk zcela v moci přírodního živlu, a i kdyby to bylo jen na okamžik, nic by to nezměnilo na faktu, že příroda získala vládu nad člověkem.

VI.II. Postavy koncipované na opozici silný – slabý ve vztahu ke krajině

Princip přežití vystižený opozicí silný-slabý tvoří základní předpoklad Darwinovy evoluční teorie. Právo na život má ten, kdo si ho v boji s ostatními dokáže uhájit. Divoká Šumava jako velice nohostinné a nepřátelské místo vystavovala všechny obyvatele svým drsným podmínkám, které prověřovaly míru adaptability a schopnosti snášet zátěž.

Fyzická síla je významným faktorem spoluurčujícím schopnost přežít v šumavských lesích. Jen takto vyzbrojení lidé mají šanci v nepřátelském prostředí obstát a uhájit si právo na život. Síla člověka, jeho houževnatost a fyzické predispozice jsou u Klostermanna demonstrovány při popisu mnohých postav, v němž vypravěč často používá přirovnání a připodobňování ke zvířatům či jiným přírodním úkazům: „(Kořán) [...] ruce jako tlapy medvědů; co živ jsem takové síly člověka neviděl; k tomu orlí zrak z hnědého oka“⁵⁹; „[...] Franta je těla silného, svalnatého; chodí sobě jako vymřelý medvěd rodných lesů, jako lesní býk [...],“⁶⁰ „obrovitý stařec (Sepp), [...] jehož ruce, medvědími tlapám podobné,[...]“⁶¹ „[...] ctihodný ten kmet, obrovitý, silný ve svém stáří jako staré jedle šumavské, [...],“⁶² Nany „[...] nepoddajná, tuhá jako kořeny rodných smrčí [...].“⁶³

Naproti tomu v opozici k síle a odolnosti statných zvířat či mohutnosti stromů jako symbolického vyjádření životaschopnosti postav vyvstávají i popisy

---

⁵⁹ Klostermann, K.: *Ze světa lesních samot*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001, s. 8.

⁶⁰ Klostermann, K.: *V srdci šumavských hvozdů*. Nakladatelství Dr. Radovan Rebstöck, Sušice 2006, s. 29.

⁶¹ Klostermann, K. *V ráji šumavském*. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1958, s. 10.

⁶² Tamtéž, s. 110.

⁶³ Tamtéž, s. 122.

připodobňující jiné postavy k něčemu křehkému, citlivému, zranitelnému a tedy i choulostivému (např. Zdenička v románu *Ze světa lesních samot* je připodobněna k růžovému keři; „Mladík (Svijanský) jako květ, dvacet a málo let smálo se z růžových lící, z jasných očí.“⁶⁴).

V boji s krutou přírodou prohrávali slabí jedinci, kteří se nedokázali efektivně bránit. Za takové slabé jedince platily i děti, které ještě neměly dostatečně rozvinuté fyzické předpoklady účinné obrany proti prostředí s náročnými životními podmínkami. Tak například neuspěl fyzicky slabý patnáctiletý Franc, který měl „[...] ramena jako španělky a prsa uzounká.“⁶⁵

S aspektem fyzické přizpůsobivosti souvisí i součásti všedního života, jakými jsou jídlo a oblečení. Toto se týká postav z cizího prostředí, které zavítaly na Šumavu a musely si přivykat. Například revírník Kořán a příručí Svijanský si na tradiční způsob stravy zvykli a vzhledem ke svým pracovním povinnostem se přizpůsobili i v oblasti oděvu, jenž byl zaměřen na praktičnost a ne líbivost. Zato Zdenička se nepřizpůsobila. Jídlo, které konzumovali muži zvyklí na velký výdej energie během dne v lesích, nebylo vhodné pro žaludek zvyklý na vybranější stravu.

Z hlediska postav pak můžeme konstatovat, že se princip slabý – silný projevil jejich schopností vžít se a sžít se buď s poměry, do kterých se člověk narodil (místní obyvatelstvo), nebo do kterých se dostal z jiného prostředí (např. přestěhování se za prací u Kořána). Ukázkovou postavou, která se nedokázala přizpůsobit novým poměrům, byla Zdenička. Na její nepřiměřenost vzhledem k prostředí odkazuje již zmíněná přípodoba k růžovému keři, který byl zasazen do míst, kde „žádný kvítek, ani sebemenší a skromnější nevroubil cesty té [...]“⁶⁶ Zdenička nepřivykla a z krajiny utekla zpět do města. Další postavou ztvárňující na Šumavě cizí prvek byl Kořán. Ten sice měl fyzické predispozice, aby se v novém prostředí ujal, k čemuž částečně došlo, ale nedokázal se již smířit s vyvíjeným psychickým nátlakem vyvolávaným odlehlostí, izolovaností a samotou míst. Proto se rozhodl oženit se, ale svazek s ženou z jiného prostředí jen dotvrdil nemožnost jeho úplného adaptování na podmínky šumavské krajiny.

---

⁶⁴ Klostermann, K.: *Ze světa lesních samot*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001, s. 21.

⁶⁵ Klostermann, K.: *V ráji šumavském*. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1958, s. 40.

⁶⁶ Klostermann, K.: *Ze světa lesních samot*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001, s. 119.

Celkově bychom projevy naturalismu mohli u Klostermanna označit za útržkovité, které jen v určitých chvílích dokreslují především krutost šumavské krajiny a nebo ženou do vyhrocenosti konfrontaci člověka s přírodou.

VII. Romantismus

Nad realismem a naturalismem života Klostermannových postav se klene duha krásy a zázraků probíhajících v neustálém sledu v mnohých krajinných výjevech, ba i v nejnepatrnějším detailu jako v kapce rosy prozářené slunečním zlatem. Pro zachycení šumavské krajiny a její metafyziky je Klostermann obdařen vzácným nadáním sugestivního vyjadřování, básnickým jazykem, citlivou duší a okem romantika.

V této kapitole se budeme snažit sledovat, jaké romantické postupy Klostermann využíval při zobrazování krajiny a případně, jak se romantizující tendence projeví ve vztazích mezi krajinou a citovým vnímáním postav, pokud k nim docházelo. Zda byla krajina od postav izolována, nebo s nimi vstupovala do dialogu; Hrbata zmiňuje, že „[...] příroda, i když není účastníkem přímého dialogu, může dialogicky působit, respektive navozovat dialog. Příroda je sama sobě možností, avšak v citech, myšlení a tvorbě je možností také pro subjekt, nevědomým iniciátorem rozpravy [...]“⁶⁷ U postav, které dokáží s přírodou na takové bázi pracovat, budeme sledovat, jakým způsobem se to děje.

Naším cílem je dospět k celistvému obrazu Klostermannovy poetiky pod zorným úhlem romantismu.

VII.I. Atributy krajiny odkazující k romantismu

Zmínili jsme se již o tom, že Klostermannův vypravěč si čtenáře umí podmanit sugestivním líčením přírodních scénérií, že při krajinomalbě se uchyluje až k básnickému jazyku: „Tráva bují, zelená se a žlutne zároveň, pavučiny ji spřádající lesknou se, jako by byly utkány z čistého stříbra. Klenou se smrkové lesy, hustě, do nedozírna, černají se blíže oku, modrají se v dáli, koupají se v jasů záře slunečné, která je obetkána lehounkým, třepetným závojem.“⁶⁸ Nebo „široká pláň, bílá, jako přikrytá ohromným rubášem, prostírala se na všechny strany, a v dáli

---

⁶⁷ Hrbata, Z.: *Romantismus a Čechy: témata a symboly v literárních a kulturních souvislostech*. H & H, Jinočany 1999, s. 12.

⁶⁸ Klostermann, K.: *Skláři*. Nakladatel Jos. R. Vilímek, Praha (rok vydání se nepodařilo dohledat), s. 146.

omezoval ji les jako černé lemování.“⁶⁹ Expresivním a metaforickým vyjádřením dává průchod silně subjektivizujícímu pohledu na krajinu a také jím dokáže navodit mystickou atmosféru přírody: „Všecka země pokryta byla mrtvolami zetlelých předků pokolení smrkového, a na mrtvolách vyrůstaly černé břízy, sem tam chabá jíva a zakrslá jeřabina. Po levé straně rozkládal se strašlivý močál, deštěm naplněné černé jeho tůně jako temné oči mezi řasami z rusých, tvrdých ostřic zpod obočí šedozelené plazivé kleče jako zrcadlo odrážely v sobě kousek blankytu, po němž ještě vločkovité mráčky táhly.“⁷⁰

Kouzlo Klostermannovy krajiny nespočívá jen v jazyce, kterým se o ní píše, ale je ukryto také v její romantičnosti. Jedním z jejích rysů je exotičnost. Může se to zdát zvláštní, označovat Šumavu za exotické místo, nicméně nejen v době, kdy o ní autor psal, byla svou okrajovou pohraniční polohou a stále ještě ve zbytcích uchovanou nepřístupností pro čtenáře neznámým prostorem, skýtajícím možnost nevšedního dobrodružství. Také pro současného čtenáře představuje literární Šumava lákavý prostor, doslova již mytizovaný. Klostermann svým často uváděným vyznáním*, že píše o části naší země, která je nenávratně pryč, což atmosféře dodává značně melancholický, sentimentální nádech, a také vyprávěním o skutečných událostech z dávno zašlých dob (díky autorovu úsilí ne zapomenutých v propadlišti dějin), které nás mohou uchvacovat už jen skrze naši fantazii, stvořil de facto mýtický obraz jím zbožňované krajiny.

K navození tajemna (mystična) přispělo zakomponování tzv. *míst s tajemstvím** do Klostermannových próz. V anglo-americké literatuře jsou označována jako *místa spojená s příběhem*. „V období romantismu se vytváří důvěrný vztah ke krajině. Specifickou formou romantické krajiny je krajina poznamenaná dějinami. Romantičtí spisovatelé s oblibou vyhledávají *památná místa*, která se pojí s příběhem, pověstí či dějinami.“⁷¹ Z tohoto pohledu se jeví jako důležité charakteristické prostorové dominanty romantického typu jako jezera, skály, zříceniny atd., které k sobě příběhy vázaly.

---

⁶⁹ Tamtéž, s. 37.

⁷⁰ Klostermann, K.: *V srdci šumavských hvozdů*. Nakladatelství Dr. Radovan Rebstock, Sušice 2006, s. 78–79.

* Klostermann vyjadřoval melancholii nad ztrátou dřívější krásy Šumavy podobnými projevy melancholie jako je tento: „Zapadly dnes sláva a nádhera věkovitých lesů, zapadly jako doby říše báji a dávných pověstí.“ Citováno z Klostermann, K.: *Svalený balvan a jiné povídky od Rehberka*. Nakladatelství Dr. Radovan Rebstock, Sušice 2008, s. 9.

* viz Hodrová, D.: *Poetika míst*. H&H, Praha 1997, s. 20.

⁷¹ Peprník, M.: *Topos lesa v americké literatuře*. Host, Brno 2005, s. 13.

Takovými místy, spojenými s příběhy, se u Klostermanna stávaly močály, jezera nebo i oblasti celého lesa, pojímaného ve smyslu území, na němž docházelo k výskytu nadpřirozených jevů, jejichž vznik se vázal na určité události v minulosti – bažiny byly například spojovány s bludnými dušemi (modrá světélka) nejen lidí v nich utonulých, ale se všemi, které v lesích nenašly klidný odpočinek (například těch, kteří byli zastřeleni při pylačení, zabití při přepadení aj.); vraždy, které se odehrály v lesních prostorách, byly také zdrojem neidentifikovatelných zvukových projevů „kvílení a lkaní zaznívalo noční tmou,“⁷² jež děsily pověřivé obyvatelstvo. Příběhy minulosti, které dávaly vzniknout pověstem se šířily ústně a dědily se z pokolení na pokolení. Využití lidových pověstí spoludotvářelo charakter mysteriózní Šumavy.

Les staré zaniklé majestátní Šumavy byl vůbec Klostermannovým vypravěčem pojímán jako úžasné spirituální místo, v jehož hranicích se odehrávaly ruku v ruce naprosto běžné události, a pak stačilo málo, došlo k překročení určité pomyslné hranice mezi světem smrtelníků a světem nadpřirozených sil, a proměnil se v dějiště podivných rejů neskutečných bytostí, výjevů a mocí ne-lidského původu. Nebo se les personifikací a metaforizací svých jednotlivých částí transformoval do role hříšnickova svědomí a poté nekompromisního soudce, ba téměř vykonavatele rozsudku – tak tomu bylo například v povídce *Svalený balvan*, v níž dva chlapci, kteří z dlouhé chvíle při pasení dobytka si chtěli zašpásovat, svrhli z hory obrovský balvan, který cestou do údolí k řece, kde pracovali dřevorubci, se roztříštil a vzal s sebou ještě další kameny, jež se na muže sesypaly a vážně zranily naštěstí jen jediného dřevorubce. Na původce neštěstí se přišlo. Prvního, Matýska, četník zatkl, druhý, Jozífek, se dal na útěk před spravedlností světskou přes les k bavorským hranicím. Během jeho snahy uniknout se mu jednotlivé atributy nejen lesní krajiny proměňovaly v usvědčující strážce mravních zákonů, upamatovaly ho na neodpuštělný čin, jehož se dopustil a jako by se mu pokoušely zabránit ve vyvážnutí od spravedlivého soudu.

„Hvězdička – boží oko!“ říkávala mu (Jozífkovi) maminka. Rád se na ně díval a dnes se nemohl dívat. Připadalo mu, že blesky hněvu se řítí z těch tisícův očí... A zašuměly zase stromy, a zase mu bylo, že hučí nad jeho hlavou věčné víry vod, a zase viděl krvavou hlavu zabitého člověka. ...a s hůry, s modrých výšin

---

⁷² Klostermann, K.: *Ze světa lesních samot*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001, s. 11.

nebeských, mrkaly miliony hvězd; dívaly se naň odevšad, a on se chvěl pod jejich plamenným pohledem. [...] Doběhl potoku [...] Jak hoch přistoupil k samé vodě, jak rozhrnul vroubení jiv, chtěje vstoupiti do potoka, zdála se mu voda hrůzně černou, bezednou, jako mrtvé tůně lesních ples, [...].⁷³

V atmosféře noční krajiny se vnitřní rozpoložení provinilého Jozífka promítalo do přírodních jevů a přikládalo jim významy spojené s jeho vinou a nutným odsouzením, jež muselo přijít. Lesní prostor se změnil v místo soudní síně i žalářemučírny v jednom. Jozífek si obrazně prošel ve snaze uniknout odsouzení očistcem, který mu „připravila“ příroda a ze kterého jej vysvobodila milosrdná vůle Boží, prezentovaná ne-náhodným příchodem tlupy dřevařů, kteří Jozífka, vysíleného a zuboženého našli a dopravili domů.

K transcendentálnímu chápání přírody přispívalo i vyobrazování krajiny v rámci estetiky vznešenosti*. „V účinku vznešenosti se měla mísit propastná bázeň a úžas.“⁷⁴ Pocitů bázně a úžasu se docилоvalo líčením divoké krajiny, v Klostermannových prózách zapůsobila příroda na člověka především skrze dojmy mohutnosti, kam bychom mohli zařadit motiv neprostupnosti (nebo obtížné dostupnosti), který vymezoval prostor krajiny jako svébytného celku, nedotčeného lidským konáním (panenská příroda), a motiv síly přírodních jevů. Ať už to byli velikáni tisíc let staří, mohutní stromoví obři – nemluvní svědkové času, obrovská síla lesního porostu táhnoucí se skoro do nekonečna („Táhne se ten prales daleko? [...] na západ daleko do Bavor, ani nevím, kde končí.“⁷⁵), nebo dokonce i síla zvukových vjemů – člověka až ohromilo „hrobové ticho“, „mrtvé ticho“ umocněné výčtem chybějících v lesech tak častých zvuků jako cvrlikání nejrůznějších ptáčků, šumů větví: „Ticho kolem jako v hrobě [...].“⁷⁶ „Les mlčel jako širošířý hrob: větřík

---

⁷³ Klostermann, K.: *Svalený balvan a jiné povídky od Rehberka*. Nakladatelství Dr. Radovan Rebstock, Sušice 2008, s. 108–109.

* Michal Peprník uvádí, že se konceptem vznešenosti začali teoretikové blížeji zabývat zhruba od poloviny 18. století na základě překladů Longinovy studie *O vznešenosti*, v níž autor nastínil, že hlavním cílem a účinkem vznešenosti je vnímatele ohromit, uchvátit. Další, kdo se zabýval pojmem a vymezením oblasti vznešena byl Edmund Burke, u kterého je z našeho pohledu nejzajímavější část věnovaná účinku vznešenosti vzhledem k působení přírody, jak Peprník (s. 43–44, 2005) u Burkeho dokládá „V kontextu úvah o přírodě se vytrácí důraz na emoci bolesti, ale zůstává důraz na emoce strachu (fear) a hrůzy (horror). [...] Aby se mohl vyvolat účinek hrůzy, je třeba splnit některé další podmínky, jako např. temnost či zastřenost (obscurity).“ Významným aspektem účinku vznešenosti je její naprostá moc nad myslí vnímatele, kterého ochromí. Pozornost se tak od pastorální krajiny přesunula k přírodě divoké, nespoutané, neupravené, která přinášela emoce strachu, tajemna.

⁷⁴ Peprník, M.: *Topos lesa v americké literatuře*. Host, Brno 2005, s. 42.

⁷⁵ Klostermann, K.: *Ze světa lesních samot*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001, s. 28.

⁷⁶ Tamtéž, s. 70.

žádný nešelestil v haluzích, ptáče žádné necvrlikalo,⁷⁷ a naopak při běsnění žvlů se z lesa ozývaly strašné zvuky, o jejichž původu se lidé mohli jen dohadovat: „Neslýchané, strašné zvuky vydával les, jichž původ marně bys vyložiti sobě hleděl. Třeskot i praskot i šum, štěkot i vytí, chechot i nezemských obrovských bytostí lání, ston i pláč.“⁷⁸ Princip mohutnosti se v těchto motivech vždy ukazoval ve vši své síle, aby měl co největší účinek. Jen podotkneme, že dojem vznešeného, se objevoval v prostoru lesa a nikoliv jiného typu krajiny. „Les nabízí jak zážitky harmonické, klidné krásy, tak zážitky hrůzy, odpudivosti. [...] Tato dynamická proměnlivost lesa na hranici libosti a nelibosti poutá pozornost poutníků, umělců i filozofů již prakticky od vzniku novověké estetiky a oprávněně inspirovala zavedení kategorie vznešena.“⁷⁹

Se vznešeností můžeme spojit i Klostermannův častý archetyp lesa jako chrámu objevující se v různých jeho prázácích: „Velebno, ticho vůkol jako ve chrámě,⁸⁰ „Smrky i listů svých zbavené buky stály jako sloupy chrámové;“⁸¹ „Do tichého, liduprázdného chrámu přírody náhle vtrhl neobvyklý život.“⁸² „Sto kroků ještě, i dospěla konce velebného sloupořadí tohoto chrámu přírody.“⁸³ Majestátnost přírody, naprosté ticho, rušené jen doléhajícími zvuky zvonců dobytka, neprostupnými houštinami izolovaný prostor od vzdálené civilizace (z dosahu lidského vlivu). Vypravěč uvádějící tento sakrální prostor vpodstatě vybízí k myšlenkovému navrácení se v přirozený rytmus přírody s jejími cykly zrodu a umírání opakujícími se od věčnosti do věčnosti. Les jako chrám odkazoval na metafyzično ukrývající se za vlastní podstatou přírody – příroda jako dílo Boží, demonstrující řád života. Obdobně to nastiňuje i Hrbata u Máchovy „paradoxní formulace života a smrti přírody, která žije jen pro sebe, a přesto je jakoby sama sobě odcizená, odsouzená k věčnému koloběhu ničení a tvoření, odráží problémové

---

⁷⁷ Tamtéž, s. 234.

⁷⁸ Klostermann, K.: *Ze světa lesních samot*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001, s. 109.

⁷⁹ Stíbrál, K., Dadejík, O., Peprník, M.: „Závěrem: les jako příklad a prototyp estetického ocenění přírody.“ In: Stíbrál, K. – Dadejík, O. – Peprník, M. (eds.): *Kauza les. Environment jako estetický problém*. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2010, s. 212.

⁸⁰ Klostermann, K.: *Ze světa lesních samot*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001, s. 34.

⁸¹ Tamtéž, s. 239.

⁸² Klostermann, K.: *Črty ze Šumavy*. Západočeské nakladatelství, Plzeň 1986, s. 34.

⁸³ Klostermann, K.: *Skláři*. Nakladatel Jos. R. Vilímek, Praha (rok vydání se nepodařilo dohledat), s. 226.

pojetí přírody vlastní filosofickému romantismu, v němž se mísí obdiv k jejímu majestátu se smutkem a děsem z její hrůzné soběstačnosti.“⁸⁴

Závěrem si shrneme základní atributy krajiny, které odkazovaly k romantismu u Klostermanna. V rovině jazyka je to spisovatelovo umění básnického vyjádření (ne bez důvodu se stal Klostermann nositelem přívlastku „básník Šumavy“).

Dalšími atributy byly exotičnost šumavské přírody, mytizování krajiny a vytváření atmosféry záhadna, k čemuž posloužilo i využití míst s pamětí spojených s pověstmi (obsahujícími nadpřirozené jevy) a příběhy z minulosti, zaznívá i romantický pocit melancholie a sentimentu ze ztráty něčeho, co je již v nenávratnu, vnímání lesa jako prostoru spirituálního až transcendentálního spojeného s motivem chrámu přírody a líčení krajiny ze stanoviska estetické hodnoty vznešenosti.

VII.II. Vztah krajiny a postav v rámci romantických tendencí

Pro přehlednost jsme si do samostatné kapitoly ponechali téma romantické krajiny propojené s postavami, neboť se jedná o problematiku rozsáhlejšího charakteru a zaslouží si podrobnější rozbor.

U Klostermanna se můžeme setkat s dvojitým pojetím vztahu mezi přírodou a postavami z hlediska romantického.

Buď se jedná o vztah dialogický (jak jsme výše nastínili Hrbatovým citátem), v němž postavy využívají možnosti vytvořit si spojení s přírodou skrze potenciálně přítomné náměty plynoucí z koloběhu života krajiny, které jim ona sama poskytuje, ovšem bez nejmenšího náznaku záměrnosti. Postavy využívají „lidské city a myšlení (které teprve) dávají přírodě význam, přibližují ji v tom smyslu, že pouto mezi přírodou a člověkem vzniká díky lidské senzibilitě a projekci.“⁸⁵

A nebo jsou postavy k přírodě naprosto netečné. Příroda vedle nich koexistuje, ale postavy nejsou schopné registrovat její prostor jako uskutečnitelné místo projekce jejich vnitřních emocí. Jasně na tuto okolnost někdy poukazuje i sám

---

⁸⁴ Hrbata, Z.: *Romantismus a Čechy: témata a symboly v literárních a kulturních souvislostech*. H & H, Jinočany 1999, s. 11.

⁸⁵ Tamtéž, s. 13.

vypravěč když například zmiňuje nezájem postav o prostředí. „Rezla si té krásy měsíční noci ovšem málo všímala; ona sebou netrhla, když zahoukl ve skaliskách vysoko nad ní výr [...],“⁸⁶ „Každý krok otvíral nové krásy, ale ani matka ani dcera té rozkoše neviděly, necítily.“⁸⁷ U většiny postav je jejich pohled a vnímání přírodního prostoru určen z pozic hospodářských a sociálních záležitostí. Prostředí, které je obklopuje, chápou jako svůj životní prostor, v němž je jim dáno žít za krutých podmínek. Pozorování krajiny se zpětnou reflexí se tak z hlediska postav zpravidla odehrává v souvislostech s nacházením přírodních zákonitostí, které jim pomáhají se adaptovat na krajinná specifika (v našem případě nehostinnost krajiny). Posun od všímavosti krajiny z jiného pohledu než-li jen nehostinnosti můžeme uvést například na postavě Jana Haslingera, kterého teprve probuzení romantického citu přinutilo být k přírodě kolem něj všímavější a dát jí barevnější odstínění: „Poprvé zalíbila se mu rodná Šumava, kterou dotud pokládal za smutné, přišerné vězení. Jak mu šuměly do ucha svoje báje staré černé hory, jakou rozkoší naplňoval jeho duši pohled na modré vrchy.“⁸⁸

Tím se dostáváme k zajímavému faktu, že totiž k přírodě a jejím projevům byly u Klostermanna vnímavé postavy řešící nějaký svůj niterný konflikt (většinou milostného původu), nebo prožívaly romantický cit, který je činil citlivějšími. Nutné je také poukázat, že těmito postavami byly většinou cizí do kraje přistěhovalí lidé, nebo popřípadě pocházeli ze sociálně a společensky vyšších vrstev. Ti nejprostší, dřevorubci, skláři, voraři, byli zvyklí řešit věci především prakticky a z této příčiny potlačovali promítání citových výlevů do přírodního dění a neusouvztažňovali si úkazy v přírodě ke svým emocím nebo naopak.

Zřejmě nejpropracovanější psychologický ponor do hlubin romantické duše propojené se souzněním s přírodou u postavy uskutečnil Klostermann v případě slečny Lucilky v románě *Skláři*, dcery přistěhovalého francouzského šlechtice pana Chablé, který se na Šumavě usadil, vzal si za manželku místní baronesu Amálii a zařídil si výnosný podnik ve sklářském odvětví. Lucilka byla nejstarší ze čtyř dětí. O její ruku se ucházel zámožný podnikatel a majitel hutí, Arnošt Jahoda, do kterého si mladá a naivní Lucilka promítala veškeré ideály romantických představ. Záhy

---

⁸⁶ Klostermann, K.: *V ráji šumavském*. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1958, s. 29.

⁸⁷ Klostermann, K.: *Skláři*. Nakladatel Jos. R. Vilímek, Praha (rok vydání se nepodařilo dohledat), s. 162.

⁸⁸ Tamtéž, s. 222.

po svatbě ale došlo k bolestnému deziluzivnímu vystřízlivění (Jahoda si ji vzal jen kvůli majetku), které vyvrcholilo odchodem Lucilky od manžela a návratem do rodného domu k jejím rodičům. V průběhu let se u Jahody rozvinula zákeřná choroba, která ho časem připoutala trvale na lůžko, na němž už jen očekával smrt. Lucilka, ačkoliv s Jahodou nežila, nenavázala milostný vztah s žádným mužem, protože byla jednak stále ve svazku manželském, jednak její srdce nebylo už schopno vřelého citu. Když se naskytla přeci jen příležitost zvrátit nešťastný Lucilčin osud a naplnit její život štěstím v podobě lásky k mladšímu Janu Haslingerovi, synovi starého Haslingera majitele hutí, přišla Lucilka dramaticky o život a její touha po lásce zůstala neuskutečněna, padla za oběť zrádným mokřinám poblíž malého jezera, jejího oblíbeného místa rozjímání.

Lucilčina provázanost s přírodou začala nabývat přesnějších kontur až po jejím odchodu od manžela, kdy se do přírody utíkala jako do prostoru úniku a bezpečí, v němž „přec tu bylo nejvolněji v této samotě, kde mohla se oddávat myšlénkám a touhám svým. Dýchal jí na čelo les; dívalo se na ni velké oko jezerní [...] – šuměly větve nad hlavou tichou řečí svou.“⁸⁹

Antropomorfizací přírody (les, který jí dýchal na čelo, nebo jezero, které ji pozorovalo) kolem Lucilky se jako by přírodní jevy stávají přímo účastníky jejího duševního utrpení a co víc, jsou stylizovány do role utěšitele.

„A vůně, vody, páry a stromů šumění těšily ji, bol konejšily, sborem do ucha šeptající: Pohleď, poslyš, není-li krásný ten svět? Žil ten nadarmo, kdo nám rozumí, s námi se domluví? ... Co z toho, že stárneš? ... My se ti neodcizíme, my s tebou budeme, báje svoje ti budeme vykládat! ... A až tě tam uloží, ve výslunné výši, ve vaší nové hrobce, nejkrásnější na světě, my tě tam navštívíme; my vezmeme s sebou duši tvou, a budeš jako my. Věř nám, my jsme z boha jako všecka tato krása, tato velebnost, tento klid, tato útěcha vůkol tebe i nad tebou. Jako páry vodní neustále mění tvar svůj, tak i vše se mění na světě, příroda i lidé, ale dobrota boží se nemění, a blaze tomu, kdo ji chápe v dílech jeho! Nic se neboj, jen k nám se uchyluj! ...“⁹⁰

V tomto výjevu jako bychom zřetelně četli Máchův odkaz přírody člověku nakloněné, soucítící až ochraňující. Navíc natolik spřízněné, že ze slov „my

---

⁸⁹ Klostermann, K.: *Skláři*. Nakladatel Jos. R. Vilímek, Praha (rok vydání se nepodařilo dohledat), s. 228–229.

⁹⁰ Tamtéž, s. 229.

vezmeme duši tvou, a budeš jako my“ zaznívá příslib naprostého splnutí. V jasném transcendentálním pojetí vše na světě vychází a zase zaniká v bohu, čímž se také zodpovídá otázka posmrtné existence.

Jen připomeneme atributy romantické krajiny použité v jezerním koutku Lucilčina azylu. Jasnou dominantou je zde malé jezero, zčásti lemované lesem a na západní a severní straně „vysoká stráň, strmá, samé balvany, mezi nimiž bídne živořily zakrsalé smrčky. Věčný stín vládl na místech těch, nad nimiž se klenul nebeský blankyt.“⁹¹ A potom široký kámen, přímo u břehu jezera, na kterém Lucilka při svém pozorování krajiny sedávala.

Ozvučení Lucilčina zátiší spočívalo hlavně v cvrlikání různých druhů drobného ptactva. „Zacvrlikalo časem ptáče, drobný kropenatý střízlíček, malinký zlatohlávek; zavolala řízně pěnkava [...]; zaklepal datlík [...]; zasmála se v houštině posupným chechotem sojka. Zahvizdla pojednou ve vysokém, košatém smrku sýkorka nebo koňadra [...].“⁹² Veškerý život jejich štěbetání okamžitě umlkl, když se na scéně objevil dravec-luňák. Do tohoto dravce, který dokázal umlčet veselé ptáčky a paralyzovat je, si vtělila představu svého manžela (Jahody), jenž ač s ním nebyla fyzicky v kontaktu, přesto ji svazoval: „Nebyla svobodna! nenáležela sobě! Tělo toho, jenž ji měl ve své moci, chřadlo bez vlády, mřelo dlouhým umíráním, ale duch jeho kroužil nad ní a vůkol ní, jako tento luňák, jen že nikdy, nikdy neodletěl.“⁹³

Lucilka svázána poutem manželským, které rozdělit bylo pouze v boží moci, byla jako uvězněna. Mládí jí proklouzávalo mezi prsty a ona mohla jen čekat, až se naplní dny jejího muže na tomto světě. S tématem mládí se objevuje romantický motiv ztraceného času, nenávratna. „Bylo jí, jakoby neúprosný, tvrdý hlas úsměšně na ni volal: Pozdě, má milá!... pozdě!... Co čas vzal, toho nevydá; co minulo, nevrátí se...“⁹⁴

Významnou událostí je s motivem unikajícího mládí spojená kratičká scénka s kamínkem: „Zavadila nohou o šedý kamínek; kamínek se převalil, překotil se po strmém břehu a zapadl v černé, nehybné vody. Bublínka vyskočila, rozplízlá se – poslední památka po zapadlém kamínku! A opět úsměšný hlas: Však jsi viděla! Kde je ten kamínek? Žádný věk ho nevrátí dennímu světlu, mechovému loži, kde

---

⁹¹ Klostermann, K.: *Skláři*. Nakladatel Jos. R. Vilímek, Praha (rok vydání se nepodařilo dohledat), s. 226.

⁹² Tamtéž, s. 227.

⁹³ Tamtéž, s. 228.

⁹⁴ Tamtéž.

dřímá od nepaměti. Viděla's tu bublinku? ...I po tobě mladé zavíří, praskne, a bude po všem.“⁹⁵

Scéna tragicky dosvědčuje nenávratnost času, jeho nezadržitelnost v plynutí. Ale co víc, vytváří alegorický obraz samotného Lucilčina života. I ona je v mohutnosti světa jen takovým „šedým kamínkem“, který nešťastnou náhodou zapadl v manželství nenaplněné láskou, které se pro ni stalo „černými, nehybnými vodami.“ Dřívější šťastný život v harmonické rodině (denní světlo, mechové lože), kde o ni bylo postaráno, již nebyl možný. Před ní, stejně jako tomu bylo s kamínkem, už je jen konec.

Čtenáři se zde dostává předzvěsti smutného završení Lucilčina života utonutím, ještě zvýrazněnými motivy doléhajících mroucích zvuků zvonců: „dozníválo k ní [...] a z dále dobytčích zvonců unylý zvuk, mroucí a opět se rodící v této ohromné tišině.“⁹⁶ „Z dále opět k ní zalétal mroucí zvuk zvonců, pohřební hudba po zmizelém kamínku [...]“⁹⁷ (to už nejsou tytéž zvuky zvonců harmonicky dotvářející velebnou atmosféru šumavské krajiny, jak tomu bylo například v románu *Ze světa lesních samot*). A přičteme-li k tomu i příslib vůkolní krajiny, že až Lucilku uloží do jejich rodinné hrobky, tak si přijde pro její duši, není pochyb o smutném konci postavy konceptuálně rozvržené podle romantických tendencí.

Postavě Lucilky jsme se věnovali důkladněji, považujeme ji totiž za výjimečnou z pohledu romantického propojení jejího charakteru s až „máchovsou“ krajinou, která je v Klostermannově tvorbě v této intenzitě ojedinělá.

Další ženskou postavou, která se projevila jako vnímavá k přírodě byla revírníková žena Zdenička v románu *Ze světa lesních samot*. Do myslivny na samotě v odlehlých hvozdech se dostala jako mladá pětadvacetiletá nevěsta. Věnem si s sebou přinesla ideály a vysněný život po boku dobrého muže.

Její příchod do myslivny se odehrával v souznění s náladou krajiny. „Krásný zářijový den; buky se rděly, javory žloutly, taková krása barev, že ani vesna takové neskýtala.“⁹⁸ A Zdenička nebyla slepá k této nádheře: „To je krása, jakživa jsem té lepoty neviděla!“⁹⁹ A o něco dále při večerní scéně, kdy se Zdenička s mužem dívali na krajinnou scenérii rozprostírající se před myslivnou: „Chladno bylo, citelné

---

⁹⁵ Tamtéž.

⁹⁶ Klostermann, K.: *Skláři*. Nakladatel Jos. R. Vilímek, Praha (rok vydání se nepodařilo dohledat), s. 227.

⁹⁷ Tamtéž, s. 228.

⁹⁸ Klostermann, K.: *Ze světa lesních samot*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001, s. 47.

⁹⁹ Tamtéž, s. 48.

chladno; ale na nebi stál plný měsíc a stříbrným světlem svým zalil celou planinu i vukolní výšiny. Lehoučké, průhledné páry vystupovaly z luk a močálů, bělavě kmitaly se koruny stromů a za nimi černaly se purpurové stíny. [...] Žádný téměř zvuk nerušil velebného poklidu, ledaže zvonce krav ze stájů občas dušeně se ozývaly a větřík donášel šumění stromů a šplouchání blízkých vod. ‘Můj ty Bože, jak je tu krásně, jak velebně, jako ve chrámu!’ zašeptala mladá paní.¹⁰⁰

Postava Zdeničky, opět cizorodý element v šumavské krajině, nebyla zatížená břemenem všednodenních starostí spojených s obavami o živobytí závislé na přírodě a jejích podmínkách. Mohla si tak udržet odstup od tíživého dopadu krajiny a jejího vlivu na život zdejšího obyvatelstva. S tímto odstupem si ponechala schopnost vnímat estetické dojmy vytvořené krajinou. Navíc v souladu se svým vnitřním rozpoložením, překypujícím milostnými city, nacházela v krajině odraz svého štěstí. Příroda jí sloužila jako místo projekce jejího duševního světa.

Tato idyla spokojeného života na samotě začala mít vážné trhliny, když se s manželem vydala na návštěvu k sousednímu revírníkovi Malému a jeho rodině. Žena Malého se rozpovídala o těžkostech, které musí lidé v kruté pusté odloučené krajině překonávat a dávat v sázku holý život: „Ach, mladá paničko, zle je u nás, velice zle; jen aby Bůh vás chránil na této samotě [...]“¹⁰¹ Na Zdeničku mělo vyprávění paní Malé hluboký dopad. Začala si uvědomovat, že svět kolem ní není jen krása nedotčené přírody, ale i místo s mnohými životu nebezpečnými nástrahami a opravdu opuštěné, izolované od zbytku světa.

Od té chvíle došlo k narušení souznění Zdeničky s přírodou. Krajinu začala považovat za nebezpečný a nevlídný prostor, ze kterého se snažila uniknout. Dochází zde k opačné situaci, než u Lucilky, která se do přírody utíkala schovat.

Postava revírníka Kořána byla v romantickém duchu k přírodě vnímavá dvojitým pojetím. Zprvce si uvědomoval drsnost prostředí, které ovlivňovalo jeho harmonický vztah s manželkou. Když „zadíval se do chmurné dáli, kde v šeru padající srážky objevovaly se a zase mizely kusy černého lesa a zamodralé kleče; zadíval se do plačících šedobělavých oblak, které mlčky, bez větru na nízké obloze se kupily, [...]“. I jemu bylo u srdce smutno, tak teskno a nevýslovně žalno v té mrtvé hluši, [...]. Máchnul rukou, jako by ukázati chtěl na přírodu srdce svírající.“¹⁰²

---

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 55.

¹⁰¹ Klostermann, K.: *Ze světa lesních samot*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001, s. 68.

¹⁰² Tamtéž, s. 163.

Pohled do neutěšené přírody v něm jen posilnil prožitek jeho vlastní bolesti z odloučení od Zdeničky, která z neradostné samoty utekla k mamince do města. V druhém případě přilnul ke krajině tak, že když vichřice proměnila lesy k nepoznání, „[...] zalomil rukama, zaplakal srdečně: Můj les, můj krásný les!“¹⁰³

Kořán i Zdenička si krajinu Šumavy oblíbili, vnímali její krásu i výjimečnost, ale zároveň v ní nebyli schopni najít způsob života, který by je udělal šťastnými. Její podmínky pro ně byly příliš tvrdé.

---

¹⁰³ Klostermann, K.: *Ze světa lesních samot*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001, s. 244.

VIII. Závěr

Jako cíl práce jsme si stanovili prozkoumat oblast sémantiky šumavské krajiny v dílech Karla Klostermana. Naše badatelské úsilí jsme si nejprve rozčlenili do tří částí: realismus, naturalismus a romantismus. Značnou pozornost jsme věnovali sémantice jednotlivých směrů a tendencí na přelomu století, abychom mohli blíže specifikovat kódy, jimiž tyto literární tendence zapůsobily na popis Klostermannovy šumavské krajiny, na její motiviku i funkce vzhledem k samotnému vyprávění. Nyní se ve shodě se záměrem naší práce pokusíme podat shrnutí výsledků našich snah. Popořadě uvedeme jednotlivé literární směry, z jejichž perspektivy jsme se pokoušeli nazírat na sémantiku šumavské krajiny a jejího funkčního využití v dílech Karla Klostermana, a shrneme, jakým způsobem se jejich vliv podepsal na líčení krajiny a způsobu jeho začlenění do narativního textu.

Hned na začátku jsme podali obsáhlejší pojednání o syžetotvorném principu, u něhož došlo k přesunu z pásma postav do oblasti krajiny. Krajina se stala původcem událostí a přijala roli konatele a také jistého protivníka postav. Tím podle nás došlo ke značnému vyzdvižení atributu samostatnosti krajiny a k vytvoření silné bipolarity – člověk X krajina.

Právě v Klostermannových realistických popisech krajin a jejich významu pro výstavbu díla se vlastnost syžetotvornosti krajiny ztrácela. Krajina totiž v realistické tvorbě spisovatele byla pojata jako prostředí, které mu pomáhalo charakterizovat postavy, lépe řečeno dotvářet tuto charakterizaci. Spojitost postav s prostředím promítl Klostermann do povahových vlastností postav, jejich fyzických rysů a také do vnějšího popisu zahrnujícího způsob oblékání. Klostermann za účelem tematizovat sociální poměry obyvatelstva na Šumavě využil líčení přírody, které hyperbolizoval až do pozice odrazu lidského sebezničujícího bezohledného chování. Zdevastovaná krajina se stala emblémem sociálního úpadku obyvatelstva.

Za významnou součást technik ztvárnění realistické krajiny považujeme u Klostermana impresionismus. Jednak jím autor dodává obrazům barvitost, jednak mu dává možnost zachytit přírodu jako živou, měnící se krajinu plnou dění, takže čtenáři není předkládán obraz statický, ale naopak silně dynamický. Impresionistickými prvky ve své tvorbě dokázal Klostermann také ještě umocnit romantické tendence – impresionismus dával možnost individuálního vyjádření

niterných pocitů při zakoušení vnější skutečnosti, jak uvádí Karel Teige: „[...] základnou je formulující a abstrahující umělcova tvořivá vůle, která přetváří přírodu v obraz, v umělecké dílo. Skutečnost, model, je umělci prožitkem, a umělec konkretisuje své subjektivní dojmy a city v modelu.“¹⁰⁴ V tomto významu líčení krajiny se dostáváme na pole tehdejšího novoromantismu.

S realismem zase úzce souvisí naturalismus, který u Klostermanna nacházíme právě v souvislosti s krajinou, v ostatních ohledech naturalismus využil jen v náznacích (například na osudech postav a v jejich typech). Naturalistická krajina byla charakteristická svou opět nabytou syžetotvorností. Příroda se stala člověku protivníkem. Byl totiž zachycován její význam jako nespoutané, živelné síly, jež ve střetu s člověkem pro něj znamená katastrofu, kterou od sebe nemůže odvrátit vlastním přičiněním. Je tím akcentována fatálnost přírodního dění v krajině kolem člověka i jeho vyplývajícího postavení jako figurky zmítané vnějšími okolnostmi.

Nakonec jsme se zaměřili na význam krajiny v mezích romantismu. Užití romantických prvků v krajinném líčení mělo hned několik funkcí. Například jimi byla příroda vyobrazena jako velkolepé dílo boží se všemi atributy divokosti a vznešenosti. Ve spojitosti s postavami se jim romantická krajina stávala v době jejich citové krize místem útěchy, nebo naopak místem, v němž jejich utrpení bylo ještě posíleno nevlídností přírody. Aby mohlo dojít k navázání vztahu s přírodou, musely být postavy vnímavé a ochotné k projekci svého niterného života do prostoru krajiny a dění v ní. Takovéto výjevy kontaktu člověka s přírodou spisovatel podával prostřednictvím subjektivního *er-formového* vypravěče, který do svého pásma vřazoval řeč smíšenou a polopřímou – tak se čtenáři otvíral vnitřní svět postav.

Romantismem vyjadřoval i sám autor svůj citový vztah k přírodě. Romantické tendence v líčení krajin se u Karla Klostermanna staly kódem, skrze nějž vyjadřoval svou lásku k Šumavě. Navozoval melancholické, sentimentální dojmy i pocity okouzlení, užasnutí nebo také strachu, kterými čtenáře oslovoval. V úvodu k jedné povídce píše: „jak jsem ti pravil, směji se jí (romantice), a přece, kde se bere, tu se bere, najednou se mi vkradla do duše, stříbrným zvonkem na ucho zacinká, as tak jako kdysi – dávno tomu – mi sladce zněly báje staré chůvy nade mnou skloněné a zvěsti staré tety, která [...] uložila v moji duši nevyčerpatelný poklad svých

---

¹⁰⁴ Teige, K.: *Vývojové proměny v umění*. Nakladatelství československých výtvarných umělců, Praha 1966, s. 27.

vlastních pamětí a vzpomínek, plných selské romantiky [...].“¹⁰⁵ Pečeť romantismu si v sobě autor nesl již z dětství a projevuje se zřetelně i v jeho tvorbě.

Kromě jednotlivě se prolínajících tendencí různých směrů, jak jsme si popsali výše, je u Klostermanna velmi zajímavá práce s principem nehostinnosti, na který jsme při našem zkoumání několikrát upozorňovali. Význam nehostinnosti šumavské krajiny dokázal Klostermann nahlížet z několika zorných úhlů a přiřkládá mu tak různé konotace. Nehostinnost jako forma divokosti a nespoutanosti byla včleněna jako důležitá součást vjemů utvářejících dojem vznešenosti přírody (stala se jedním z výrazových prostředků tohoto estetického dojmu). Z jiného pohledu sloužila nehostinnost krajiny k dokreslení a podbarvení sociálních podmínek obyvatel Šumavy. Drsné přírodní podmínky měly vliv na způsob obživy lidí i na utváření jejich specifických charakterových vlastností. Nehostinnost jako živelná síla přírody doléhající na lid, která odkazovala sama k sobě (k přírodě) jako k výsostně samostatnému prostoru, v němž platí jedině nezdolatelné přírodní zákony, proti nimž je i člověk bezmocný, byla hlavní součástí ztvárnění krajiny jako konatele, tedy syžetotvorného prvku výstavby díla. Takto autor podtrhl důležitost krajiny a přiřkl jí značnou autoritu. Krajina nebyla doplňkem, pozadím příběhu, ale spoluúčastníkem na životě.

Všechny uvedené variace tématu nehostinnosti a jejího funkčního využití Klostermann střídá a vytvářel komplexnější pohled na šumavskou přírodu, který tak nemůže omrzet jednotvárností, omezeností na jeden způsob pojetí krajiny.

Touto prací jsme se pokusili nastínit možnosti interpretace sémantiky šumavské krajiny. Přitom se nám vyprofiloval Klostermann jako spisovatel, který se svým dílem nachází v průsečíku dobových literárních tendencí (tím se ukazuje nejednoznačnost Klostermannova zařazení čistě do řad realistů). Začleňováním prvků z různých směrů došlo k obohacování a rozšiřování sémantiky ztvárněvané šumavské krajiny, jak jsme shrnuli výše.

Naše práce si nekladla za cíl hlubokou analýzu této problematiky. Předložený přehled sémantických výkladů ztvárnění krajiny a jejího funkčního využití v Klostermannových prózách může být brán jako inspirace pro základ hlubších zkoumání a dalších interpretací.

---

¹⁰⁵ Klostermann, K.: *Svalený balvan a jiné povídky od Rehberka*. Nakladatelství Dr. Radovan Rebstock, Sušice 2008, s.43.

IX. Anotace

Jméno a příjmení:	Berenika Klestilová
Vysoká škola:	Univerzita Palackého v Olomouci
Název fakulty:	Filozofická fakulta
Název katedry:	Katedra bohemistiky
Název diplomové práce:	Sémantika šumavské krajiny u Karla Klostermanna
Vedoucí diplomové práce:	Mgr. Petr Komenda, Ph.D.
Počet stran:	59
Počet znaků:	101 171
Počet titulů použité literatury:	33
Klíčová slova:	Karel Klostermann, Šumava, krajina, realismus, impresionismus, romantismus, vznešenost, příroda, místa s tajemstvím, nehostinnost, sémantika krajiny

Tato práce zkoumá sémantiku šumavské krajiny v prózách Karla Klostermanna. Zaměřuje se na možné interpretace, které popisy krajin nabízejí. Zvláštní pozornost je věnována aspektu upřesnění funkčního využití sémantiky šumavské krajiny. Autorka se snažila také podat charakteristiku dobových literárních směrů realismu, naturalismu, impresionismu a romantismu jako možných inspiračních zdrojů spisovatele při ztvárnění přírody. Cílem práce je snaha o předložení ucelenějšího náhledu na významové kontexty funkčního využití motivu šumavské krajiny v Klostermannových prózách.

X. Seznam studijní literatury

Primární literatura:

- Klostermann, K.: *Odysea soudního sluhy a jiné povídky*. Albatros, Praha 1972.
- Klostermann, K.: *V ráji šumavském*. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1958.
- Klostermann, K.: *Svalený balvan a jiné povídky od Rehberka*. Nakladatelství Dr. Radovan Rebstöck, Sušice 2008.
- Klostermann, K.: *V srdci šumavských hvozdů*. Nakladatelství Dr. Radovan Rebstöck, Sušice 2006.
- Klostermann, K.: *Ze světa lesních samot*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001.
- Klostermann, K.: *Vánice a jiné povídky*. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1955.
- Klostermann, K.: *Pošumavské rhapsodie*. Vydalo nakladatelství Jaroslava Kotalová, Sušice 2008.
- Klostermann, K.: *Lístky ze šumavské epopoje*. Československý spisovatel, Praha 1983.
- Klostermann, K.: *Črty ze Šumavy*. Západočeské nakladatelství, Plzeň 1986.
- Klostermann, K.: *Skláři*. 2. vyd. nakladatel Jos. R. Vilímek, Praha (rok vydání se nepodařilo dohledat).
- Klostermann, K.: *Hostinný dům – Bílý samum a jiné povídky*. Nakladatel Jos. R. Vilímek, Praha (rok vydání se nepodařilo dohledat) .
- Klostermann, K.: *Vzpomínky na Šumavu*. Hrad Strakonice, Strakonice 2006.

Sekundární literatura:

- Čornej, P. a kol.: *Česká literatura na předělu století*. H & H, Jinočany 2001.
- Doležel, L.: *Narativní způsoby v české literatuře*. Český spisovatel, a. s., Praha 1993.
- Doležel, L.: *Studie z české literatury a poetiky*. Torst, Praha 2008.
- Haman, A.: *Česká literatura 19. století a evropský kontext*. Vydala Západočeská univerzita v Plzni, Plzeň 1999.

- Haman, A.: *Trvání v proměně. Česká literatura devatenáctého století*. Arsici, Praha 2010.
- Haman, A.: *Úvod do studia literatury a interpretace díla*. H&H, Jinočany 1999.
- Haman, A.: *Česká literatura 19. století*. Jihočeská univerzita, České Budějovice 2002.
- Hodrová, D. a kolektiv autorů: *Poetika míst*. H&H, Praha 1997.
- Hrbata, Z.: *Romantismus a Čechy: témata a symboly v literárních a kulturních souvislostech*. H & H, Jinočany 1999.
- Janáčková, J.: *Stoletou alejí. O české próze minulého věku*. Československý spisovatel, Praha 1985.
- Janáčková, J.: *Román mezi modernami*. Československý spisovatel, Praha 1988.
- Klvač, P. (ed.): *Člověk, krajina, krajinný ráz*. Vydala Masarykova univerzita, Brno 2009.
- Lotman, J.: *Štruktúra umeleckého textu*. Taran, Bratislava 1990.
- Markiewicz, H.: „Rozsah a obsah pojmu naturalizmus v literárnej vede a estetike 20. storočia.“ *Slovenská literatúra*. Roč. 23, č. 6, 1976, s. 707–720.
- Nikl, I. (ed.): *Karel Klostermann – spisovatel Šumavy*. Okresní muzeum Klatovy, Klatovy 2000.
- Peprník, M.: *Topos lesa v americké literatuře*. Host, brno 2005.
- Pynset, B. R.: *Ďáblové, ženy a národ. Výbor z úvah o české literatuře*. Karolinum, Praha 2008.
- Pytlík, R.: *Na přelomu století*. Soubor statí o vývojovém rytmu literatury let devadesátých. Československý spisovatel, Praha 1988.
- Pytlík, R.: *Vilém Mrštík (Osud talentu v Čechách)*. Melantrich, Praha 1989.
- Stibral, K. – Dadejík, O. – Peprník, M. (eds.): *Kauza les. Environment jako estetický problém. Krása, krajina, příroda III*. Vydala Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2010.
- Teige, K.: *Vývojové proměny v umění*. Nakladatelství československých výtvarných umělců, Praha 1966.